

ANALİZ

HAZİRAN 2014 SAYI: 96

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE
TÜRKİYE-ÇİN
EKONOMİK İLİŞKİLERİ

ALTAY ATLI • SADIK ÜNAY

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE
TÜRKİYE-ÇİN
EKONOMİK İLİŞKİLERİ

ALTAY ATLI • SADIK ÜNAY

COPYRIGHT © 2014

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Tasarım ve Kapak: : M. Fuat Er
Uygulama : Ümare Yazar
Baskı : Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel:+90 312.551 21 00 | Faks :+90 312.551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C. Office

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No 19 Cairo MISIR
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
TARİHSEL ARKAPLAN	9
ÇİN'İN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ KONUMU	10
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE-ÇİN EKONOMİK İLİŞKİLERİ	19
SONUÇ	28

YAZARLAR HAKKINDA

Altay ATLI

Boğaziçi Üniversitesi Asya Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'nda öğretim görevlisi ve aynı üniversite bünyesindeki Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin koordinatörüdür. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi İktisat Bölümü'nde, yüksek lisansını Melbourne'deki Deakin University'de Uluslararası İşletme ve Ticaret alanında yapan Atlı, doktorasını Boğaziçi Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlamıştır. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Bahçeşehir Üniversitesi ve Avustralya Ticaret Ofisi'nde de görev yapan Atlı'nın akademik ilgi alanları arasında uluslararası ekonomi politik, Asya-Pasifik ekonomileri ve uluslararası ilişkiler, Türkiye'nin Asya ülkeleri ile ilişkileri ve Türk dış politikasının ekonomik boyutları yer almaktadır.

Sadık ÜNAY

Lisans eğitimini (1997) Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, Yüksek lisans (1999) ve doktorasını (2005) İngiltere'de Manchester Üniversitesi Uluslararası Siyaset Merkezi'nde uluslararası ekonomi politik alanında tamamladı. İngiltere'de Manchester, Birmingham ve Huddersfield Üniversiteleri'nde; Türkiye'de ise Balıkesir, Maltepe, Fatih, Yıldız Teknik ve İstanbul Şehir Üniversiteleri'nde öğretim üyesi olarak uluslararası ilişkiler ve uluslararası ekonomi politik dersleri verdi. Doç. Dr. Ünay uluslararası ekonomi politik, kalkınma siyaseti, dış politika-ekonomi ilişkileri, ekonomik diplomasi ve Ortadoğu ile Doğu Asya ekonomi politiği konularına yoğunlaşmaktadır. SETA İstanbul'da Ekonomi Araştırmalarını koordine etmektedir.

ÖZET

Son yıllarda dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelen ve giderek yüksek teknoloji ve katma değerli üretim alanlarına yoğunlaşan Çin Halk Cumhuriyeti ile yeni diplomatik ve ekonomik ilişkiler geliştirme iradesi taşıyan Türkiye arasındaki ilişkiler hızla yoğunlaşmaktadır. Dünya ekonomisinin başlıca büyüme motoru olarak görülen ve hem önde gelen bir üretici, hem de genişleyen bir pazar kimliğiyle küresel yönetim platformlarında ağırlığını arttıran Çin ile proaktif dış politikası ve ekonomik açılımları ile bölgesel bir çekim merkezi olarak dikkat çeken Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin her yönüyle detaylı olarak ele alınması büyük önem taşımaktadır. Zira özellikle büyük çaplı kamu altyapı ve enerji yatırımları üzerinden Çin'in Türkiye'deki ekonomik mevcudiyeti hızla güçlenmekte; karşılıklı ticarete Türkiye'nin verdiği açığın yönetilebilmesi için yeni stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir.

SETA İstanbul'dan Doç. Dr. Sadık Ünay ve Boğaziçi Üniversitesi Asya Araştırmaları Merkezi'nden Dr. Altay Atlı tarafından kaleme alınan "Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri" başlıklı analiz; başta karşılıklı ticaret dengesi, doğrudan dış yatırımlar, teknoloji transferi gibi kritik konular olmak üzere pek çok açıdan Türkiye-Çin ilişkilerini masaya yatırmaktadır.

Çin'in Türkiye'deki ekonomik mevcudiyeti hızla güçlenmekte; karşılıklı ticarete Türkiye'nin verdiği açığın yönetilebilmesi için yeni stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir.

GİRİŞ

Tarihsel olarak Çin, 1950’li yıllardan bu yana uluslararası sistemin önemli bir aktörü olagelmış; ancak bu kritik önem, uzun süre küresel kamuoyunun dikkatlerinden uzak biçimlerde ifade edilmiştir. 1960’lardan itibaren nükleer bir güç olarak ortaya çıkan Çin, 1971’de BM Güvenlik Konseyi’nin daimi üyesi konumuna yükselmiş ve Soğuk Savaş dengeleri içerisinde daima önemli bir rol oynamıştır. Ancak Çin’in 1990’lardan sonra küresel ekonomik sistemle yeniden temasa geçmesi ve ekonomik bir “güç merkezi” olarak ortaya çıkması, uluslararası toplumu sarsarak Çin’in kritik önemini kabul etmeye zorlayan başlıca neden olmuştur. “Çin’de üretilmiştir” damgasını taşımayan herhangi bir oyuncak, tekstil ürünü veya elektronik cihaz bulmanın neredeyse imkânsız hale geldiği günümüzde, Çin gibi devasa siyasi ve demografik güce sahip bir ülkenin küresel ekonomiye ne kadar geç bir dönemde ve ne kadar inanılmaz bir hızla entegre olduğunu hatırlamak mevcut durumun şaşırtıcılığını arttırmaktadır.

Ekonomik dinamikler açısından Çin’i, küresel ekonomideki büyüme ivmesinin amiral gemisi ya da yeni bir “ekonomik süper güç” olarak ni-

telendiren düşünce ekolü oldukça güçlenmiştir. Satın alma gücü paritesine dayalı hesaplamalara göre Çin ekonomisi, halihazırda dünyanın ikinci büyük ekonomisidir ve önümüzdeki on yıllarda ABD ekonomisini geçeceği tahmin edilmektedir. Çin, doğrudan yabancı yatırımları çekme, döviz rezervlerini genişletme ve Batılı (özellikle Amerikan) hazine tahvillerine sahip olma bakımından ciddi bir yapısal ekonomik güç temerküzü oluşturmuştur. Kendi içindeki sosyoekonomik dönüşümünü de kentleşme ve koordineli sanayileşme politikalarıyla gittikçe hızlandıran bu ekonomik süper gücün küresel ekonomi politik sistemin mevcut yapısı ve dominant aktörlerinin dikkatlerini çekmesi olağandır.

Çin’in gelişmekte olan ekonomiler içinde benzersiz bir yere sahip olmasının dört ana nedeninden söz edilebilir: (a) Ekonomide ihracat payının yüksek olması, ticaret fazlasının GS-YH’nin yaklaşık yüzde 10’una ulaşması ve 2.5 trilyon doları bulan döviz rezervlerinin bulunması (devlet tahvilleri, büyük oranda Amerikan Hazine bonolarına yatırılmış durumdadır); (b) hızla gelişen ticaret ve yatırım akışlarının Asya pazarları ile sıkı bağlantılar kurulmasını sağlaması; (c) Asya’daki komşuları arasında ara ürün ithalatında ilk sırada yer alarak bölgesel ekonominin çekim merkezi olması; (d) 1979 reformları sonrasında küresel ekonomik kriz dönemlerini nispeten hasarsız atlatmasını sağlayan finansal istikrarı yakalamış olması.

Çin Komünist Partisi’nin 2013 yılı Kasım ayında gerçekleştirdiği 18. Ulusal Kongresi’nde Çin ekonomisinin geleceği açısından tarihi bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek kararlar alınmıştır. Kongrede Çin’in halen uygulamakta olduğu tek çocuk politikasının gevşetilmesi ve kamu iktisadi teşekküllerinin vergilendirilmesinde yeni bir yapılanmaya gidilmesi gibi ekonomi üzerinde olumlu etkiler yaratacak bir takım önlemlerin alınmasının yanı sıra, esas olarak ekonomik kalkınmanın Çin için öncelikli hedef olmaya devam ettiğinin altı çizilmiştir.

Bu çerçevede girdi ve kaynakların ekonomideki aktörlere tahsisinde devlet müdahalesi yerine piyasa dinamiklerinin belirleyici olması ve devletin ekonomideki rolünün makroekonomik yönetim, piyasaların düzenlenmesi, kamu hizmetleri ve çevrenin korunması gibi temel işlevlerle kısıtlı kalması benimsenmiştir.¹ Bu kararlar, Çin'in kademeli olarak sürdürmekte olduğu planlı ekonomiden piyasa ekonomine geçiş sürecinde önemli bir adım teşkil etmektedir.

Çin'in sürdürdüğü radikal dönüşüm süreci, tüm küresel ekonominin geleceğini yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle, sürecin iyi tahlil edilmesi ve küresel ekonomideki -Türkiye dâhil- tüm aktörlerin kendilerini bu dönüşümü göz önünde bulundurarak yeniden konumlandırımları gereklidir. Dolayısıyla Çin'in küresel ekonomideki konumunun ve Türkiye ile ekonomik ilişkilerinin seyrinin tahlil edilmesi büyük önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye kamuoyuna bir katkı sağlamayı hedefleyen bu çalışmada iki soruya cevap aranmıştır: "Çin'in günümüz küresel ekonomisi içerisindeki konumu nedir ve söz konusu dönüşüm bağlamında bu konum nasıl değişmektedir?"; ve "Türkiye'nin Çin'in dış ekonomik ilişkileri içerisindeki yeri nedir? Türkiye bu anlamdaki konumunu geliştirmek için neler yapabilir?"

Bu sorulara cevap vermek üzere Çin'in özellikle 1979 sonrasında tecrübe ettiği iç dönüşüm detaylı olarak ele alınmakta; Çin'in modern dünya ekonomisindeki konumu değerlendirilmekte ve yükselen bir küresel güç olarak Çin ile yükselen bir bölgesel güç olan Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin serencamı değerlendirilmektedir. Türkiye ile Çin arasında giderek yoğunlaşan ekonomik ilişkiler göz önüne alındığında, iki taraftaki karar alıcılar ve piyasa aktörleri tarafından bu tür çalışmalara önümüzdeki dönemde çok daha fazla ihtiyaç duyulacağı açıktır.

1. Arthur R. Kroeber, "Xi Jinping's Ambitious Agenda for Economic Reform in China", *Brookings*, 17 Kasım 2013.

TARİHSEL ARKAPLAN

Çin Halk Cumhuriyeti, 1949'da tarih sahnesine çıkmasından sonra yaklaşık otuz yıl boyunca kurucu önder Mao Zedong'un liderliğinde planlı ve dış dünyaya kapalı bir sosyalist ekonomi modeli uygulamıştır. Bu dönemde ideolojinin ekonomik rasyonalitenin önüne geçmesi, devletin ekonomideki ağırlıklı rolünün verimlilik artışlarını engellemesi, Doğu Bloku ülkeleri dışında dış dünya ile ekonomik ilişkiler kurulmaması ve uluslararası ticaret ve sermaye akışlarına yeterince dâhil olunmaması nedeniyle Çin ekonomisi halka daha iyi yaşam şartları sunacak bir gelişimi sağlayamamıştır. 1978'den sonra ise "Çin'in Turgut Özal'ı" olarak anılan reformcu lider Deng Xiaoping önderliğinde Çin hızlı ve radikal bir ekonomik reform sürecine girmiştir. Bu dönemde devletin ekonomik rolünün giderek azaltılması ve piyasanın güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

Ülkenin kapıları yabancı sermayeye açılmış; dış ticaret kademeli olarak serbestleştirilerek Çin ekonomisi ihracata odaklanmış ve küresel ekonomiyle kontrollü biçimde entegre olmaya başlamıştır. Özel sektörün gelişimi için bir dizi önlemler devreye sokulmuş, oluşturulan serbest bölgeler ve yatırım alanları ile ekonomik faaliyetlere ivme kazandırılmıştır. Tüm bu yapısal reformlar, devletin ekonomideki merkezi rolünü korumaya devam ettiği bir sistem içerisinde gerçekleştirilmiştir. Başka bir deyişle, piyasayı esas almakla birlikte, merkezi bir kamusal kontrol anlayışı çerçevesinde şekillenen ve devletin ekonominin her alanında ağırlığını koruduğu "devlet kapitalizmi" paradigması çerçevesinde ilerlenmiştir.²

Reform sürecinde Çin, ucuz işgücü ve düşük maliyetli girdi avantajını maharetle kullanarak ihracatta büyük bir rekabet avantajı sağlamış ve oldukça kısa bir sürede küresel pazarlardaki görece payını arttırmıştır. İhracatın yanı sıra, Çin ekonomisinin dayandığı büyüme modelinin diğer bir ayağını da doğrudan yatırımlar oluşturmuştur.

2. "State Capitalism", *The Economist*, 21 Ocak 2012.

Ülkedeki yüksek tasarruf oranlarıyla finanse edilen ve özellikle devlet şirketlerinin domine ettikleri ağır sanayi ile altyapı alanlarında yoğunlaşan yatırımlar, Çin ekonomisinin itici gücü olmuştur. Bu şekilde sürdürülebilir yüksek büyüme oranlarına ulaşan ve 1978 sonrası dönemde yıllık ortalama olarak yaklaşık yüzde 10'luk bir gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) artışı sağlayan Çin, dünyanın en büyük ekonomilerinden birisi haline gelmiştir. Ayrıca dünyada en fazla ticaret yapan ülke; dünyanın en büyük imalatçısı; açık arayla en fazla döviz rezervlerine sahip olan ülke ve en fazla doğrudan yabancı yatırım çeken ikinci ülke ünvanlarına sahip olmuştur.

Çin'in tüm dünyada büyük yankılar uyandıran başarı öyküsünün ana hatlarını kabaca bu şekilde özetlemek mümkündür. Ancak hiçbir ekonomik büyüme modelinin, kapsamlı kalkınma sorunlarına evrensel bir çözüm ya da tüm şartlar altında büyüme getirecek, mutlak sürdürülebilir bir yöntem sağlaması beklenmemelidir. Çin'in uyguladığı düşük maliyetli üretim, ihracat, yatırım ve yüksek tasarruf oranlarına dayalı büyüme modeli, ülkeye yaklaşık otuz yıl boyunca çift haneli büyüme oranları sağlamıştır. Ancak, Çin hacim ve dünya ekonomisindeki konumu açısından geliştikçe iç ekonomik yapısı değişmeye başlamış ve bu değişime paralel olarak küresel konjonktürde önemli kaymalar yaşanmıştır. İç ve dış etkenler ışığında Çin'in otuz yıl boyunca uyguladığı büyüme modeli sürdürülebilirliğini giderek yitirmeye başlamış ve bu durum, 2008-2009 döneminde yaşanan küresel ekonomik kriz sonrasında ortaya yeni parametreler çıkarmıştır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde izah edileceği üzere, Çin bir yandan içeride maliyetlerin artması, bir yandan da uluslararası piyasalarda talebin daralması nedeniyle ihracattaki rekabet gücünü yitirmeye başlamıştır. Diğer yandan, bugüne kadar yapılan fiziki yatırımlar da, birçok sektörde ihtiyaçtan fazla artık kapasite yaratmış durumdadır. Bu nedenle, Çin'in ihracat pazarlarına bağımlılığını azaltan, iç piyasanın görece

ağırlığını arttıran, yatırımlarda nicelikten çok niteliğe önem verecek, yüksek teknolojik ve katma değerli sektörlerle geçişi hızlandıracak yeni bir modele ihtiyaç duyulduğu sıkça telaffuz edilmektedir. Çin ekonomisi, şu anda bu tarz bir modelle doğru hızlı bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Kasım 2013'te gerçekleştirilen Çin Komünist Partisi kongresinde vurgulandığı gibi, bu sistematik dönüşümün kilit noktasını piyasa dinamiklerinin ekonomi üzerindeki görece ağırlıklarının arttırılması ve devletin görece rolünün ise kademeli olarak azaltılması oluşturmuştur.

ÇİN'İN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ KONUMU

Ekonomik Büyüme, GSMH ve Gelir Dağılımı

Yaklaşık yirmi yıl boyunca ortalama yüzde 10'luk büyüme oranları yakalayarak küresel kamuoyunun dikkatini çeken Çin ekonomisi, küresel ekonomik kriz sonrasında görece hız kesmiş durumdadır ve son iki yıldır yüzde 7,7'lik bir büyüme oranı gerçekleştirmektedir. Çin yönetiminin orta vadedeki amacının, yukarıda bahsedildiği şekilde, ekonomik yapıda radikal bir dönüşümü sağlayarak ekonomik büyümeyi yüzde 7-8 aralığında istikrarlı kılmak olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, küresel kriz sonrasında gelişmiş ekonomilerin ve özellikle daha ortodoks neoliberal piyasa yönetimini benimseyen Batılı ülkelerin yaşadıkları durgunluk göz önünde bulundurulursa, Çin'in son yıllardaki yavaşlamaya rağmen halen küresel ekonominin ana büyüme motoru olduğunu belirtmek mümkündür.

Örneğin Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre Çin, alım gücü paritesi (PPP) üzerinden hesaplanmış milli gelir (GSYH) rakamları esas alındığında 12,3 trilyon dolar çapındaki ekonomisiyle, 16,2 trilyon dolarlık ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci ulusal ekono-

misi konumundadır. Çin'in 2013 yılında gerçekleştirdiği ve kendi standartlarında ılımlı görülen yüzde 7,7'lik büyümesine karşılık ABD ekonomisindeki büyümenin yüzde 1,9 seviyesinde kaldığı ve bu eğilimin en azından kısa ve orta vadede devam etmesinin öngörüldüğü akıldaki tutulmalıdır. Dolayısıyla, orta ve uzun vadede Çin ekonomisinin büyüklük açısından ABD ekonomisini geride bırakacağına kesin gözüyle bakılmaktadır. Ancak Çin'in kendi büyüme ivmesini ne kadar süre koruyup ABD'nin önüne geçebileceği konusunda farklı zamanlama tahminlerinin bulunduğu da hatırlatılmalıdır.

Örneğin, IMF ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) bu gelişmenin 2016 yılında gerçekleşeceğini öngörmektedirler. *The Economist* dergisinin hesaplamalarına göre ise Çin, ABD'yi 2019 yılında –teknolojik gelişme açısından olmasa da– ekonomik büyüklük açısından geçebilecektir. Bununla birlikte küresel ekonominin zirvesindeki yer değişiminin daha uzun vadede gerçekleşeceğini öngören kurumlar da yok değildir. Örneğin, ABD'deki Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Merkezi'nin öngörülerine göre, bu gelişme için 2028 yılına işaret etmektedir.

Derinlemesine bir analiz düzleminde bakıldığında toplam milli gelir (GSYH) rakamlarının tek başlarına bir ülkenin ekonomik gücü hakkında ne kadar açıklayıcı olabildikleri ciddi bir tartışma konusudur. Ancak farklı ülkelerin küresel ekonomik sistem içerisindeki görece konumlarını açıklamak için kullanılan diğer parametreler bu denkleme eklendiğinde de sonuç pek değişmemektedir. Hindistanlı ünlü iktisatçı Arvind Subramanian'ın ülkelerin dünyadaki milli gelir paylarının yanı sıra küresel ticaret ve sermaye akışları içerisindeki konumlarını da denkleme katarak hesapladığı “ekonomik güç endeksi”ne göre ABD, küresel ekonomik sistemde yüzde 13,3'lük bir paya sahiptir. Çin'in payı ise onun hemen ardından gelmektedir ve yüzde 12,3 dolayındadır. 2030 yılına gelindiğinde sözünü ettiğimiz ekonomik güç endeksine göre Çin'in yüzde 18'lik

payla dünyada ilk sırada yer alması, ikinci sıraya düşecek olan ABD'nin payının ise yüzde 10,1 düzeylerine çekilmesi tahmin edilmektedir.³

Tam da bu noktada “ekonomik süper güç” ve “dünyanın en büyük ekonomisi” gibi jenerik kavramlara daha eleştirel bir şekilde yaklaşmanın gerekliliği net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Çin'in tüm küresel rakiplerini kısılandıran milli gelir ve ekonomik büyüme rakamlarının arkasında tipik bir gelişmekte olan ülkenin sıkıntılarını içeren problemlerle bir sosyal yapı bulunmaktadır. Öncelikle, Çin'de kişi başına düşen milli gelir rakamları alım gücü paritesi hesaplamalarına göre 9,055 dolar civarındadır; diğer bir deyişle ABD'nin yüzde 17,5'i seviyesinde seyretmektedir. Bu oranlar ışığında Dünya Bankası sınıflandırmalarına göre “alt-orta gelir sahibi ülkeler” kategorisinde görülen Çin'in, dünya milli gelir sıralamasında zirveden çok uzaklarda, 92. sırada yer aldığını da belirtmek gereklidir.⁴

Orta ve uzun vadede Çin ekonomisinin büyüklük açısından ABD ekonomisini geride bırakacağına kesin gözüyle bakılmakta.

Diğer taraftan, temel fiziki altyapı ve sosyal hizmetler açısından devasa nüfusuna benzer standartlar sunma noktasında zorlanan Çin'in ülke içinde keskin gelir dağılımı adaletsizlikleri, bölgesel eşitsizlikler ve çevre sorunları ile boğuşmakta olduğu da not edilmelidir. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler'in sağlık, eğitim, eşitlik, çevre, teknoloji gibi alanlarda gelişmişliği de içeren “İnsani Kalkınma Endeksi”ne göre ABD, Norveç ve Avustralya'nın ardından üçüncü sırada yer alırken Çin'in birçok gelişmekte olan ülkenin ar-

3. Arvind Subramanian, “Eclipse: Living in the Shadow of China's Economic Dominance”, *Peterson Institute for International Economics*, Washington DC, 2011.

4. IMF verileri.

kasından 101. sırada bulunuyor olması oldukça önemlidir.⁵ Yine diğer bir açıdan bireylerin kendi emekleri ve mülkiyetleri üzerlerindeki kontrollerini ölçen “Ekonomik Özgürlükler Endeksi”nde ABD 12. sırada yer alırken, “piyasa sosyalizmi” sistemin etkilerinden dolayı Çin en sonlarda, 137. sırada, yer almaktadır.⁶

Yukarıdaki tüm verilerin ortaya koyduğu sonuç şudur: Çin, ulusal ekonomisinin hacim olarak büyümesi, milli gelirindeki artış ve rakipsiz gelişme hızı açısından orta vadede dünyanın en büyük “ekonomik süper gücü” olmaya namzettir. Ancak sözü edilen devasa gücün bireylerin zenginleşmelerine ve sosyal standartların yükseltilmesine yansımaları söz konusu olduğunda, dünya sıralamalarında Çin oldukça gerilerdedir. Bu tezat, şüphesiz Çin’de son otuz yıldır kesintisiz olarak süregelen ekonomik büyümenin uzun vadede sürdürülebilirliği konusunda soru işaretlerinin oluşmasına yol açmaktadır.

Çin’in İhracat Profili

Daha önce de söz edildiği gibi, Çin’in yüksek ekonomik büyüme performansının ardındaki itici güçlerin başında ihracat gelmektedir. “Çin’in Özal’ı” olarak tabir edilen Deng Xiaping liderliğinde başlatılan ekonomik reform sürecinin temelinde ihracata yönelik üretim, dışa açılma ve küresel pazarlarla (finans sektörünü dışarıda bırakan) bir eklemlenme çabası vardı. 1980’lerin başlarından itibaren dış ticaretin önündeki mevzuat engelleri hızla kaldırılmış; ciddi yatırım teşvikleri getirilmiş ve serbest ekonomik bölgeler kurulmuştur. Çin’in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne (WTO) resmen üye olması, ülkenin dış ticaret rejimi açısından küresel ekonomik sistem ile hukuki bazda entegrasyonunu sağlayan önemli bir etken olmuştur. Ekonomik küreselleşme süreçleri sonu-

cunda ticaretin önündeki engellerin tüm dünyada liberalizasyon girişimleri ile azaltılması ile gelişen iletişim, finans ve taşımacılık teknolojileri sayesinde ticaret lojistiğinin daha kolay ve ucuz hale gelmesi, Çin’in düşük maliyetli üretim avantajını ihracata yönlendirerek küresel ticaretin ilk sıralarına yükselmesini kolaylaştırmışlardır.

Şekil 1’de de görüldüğü üzere Çin, 1979’dan sonra dış ticaretini hızla arttırmış; 2001’deki Dünya Ticaret Örgütü üyeliğiyle bu süreç ivme kazanmış ve 2013 yılına gelindiğinde 2,21 trilyon doları ihracat, 1,95 trilyon doları ithalat olmak üzere toplam 4,16 trilyon dolarlık ticaret hacmiyle dünyanın en fazla ticaret yapan ülkesi konumuna gelmiştir. Bu arada yıl bazında düzenli olarak ortalama 200 milyar dolar ticaret fazlası veren bir ekonomik yapı ortaya çıkması, Çin’in dış yatırımlarda ve dünya finansal piyasalarında kullanabileceği ekonomik enstrümanları arttırmış ve ekonomi-politik güç parametrelerine katkı yapmıştır. Ülkenin ABD hazine bonolarına yaptığı 2 trilyon dolar üzerindeki yatırım, sadece ekonomik geri dönüş bağlamında değil; aynı zamanda karşılıklı bağımlılık ilişkileri kurarak ABD’nin jeo-stratejik politika seçeneklerini sınırlandırmak anlamında önemli bir unsurdur. Yine önemli bir gösterge olarak 1980 yılında Çin’in küresel ticaret içerisindeki payı sadece yüzde 1 iken; bu oran 2001’de yüzde 3’e, 2013’ta ise yüzde 10’a yükselmiştir.⁷ Dünya Bankası’nın bir raporuna göre bu payın 2030 yılına kadar yüzde 20 dolaylarına çıkması öngörülmektedir.⁸

Çin, ihracattaki rekabet gücünü uzun yıllar boyunca düşük işgücü maliyetlerine odaklanarak sağlamış ve bunun sonucu olarak düşük maliyetli, düşük katma değerli ve emek yoğun ürünlerin üretim ve ihracatına yoğunlaşmıştır. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren ise Çin’in imalat sanayi alanında yerli katma değeri arttırarak daha fazla teknoloji

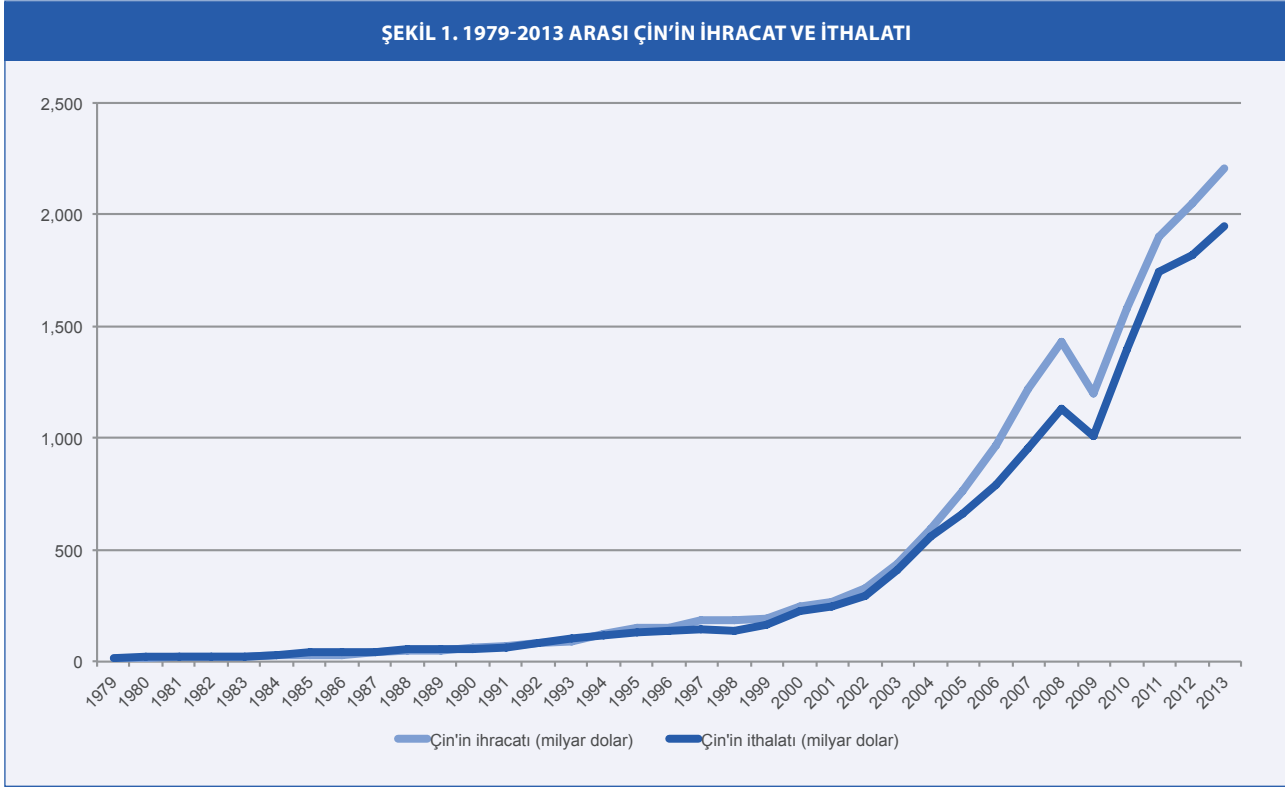
5. İnsani Kalkınma Endeksi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yıllık bazda hesaplanarak açıklanmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. <http://hdr.undp.org/en>.

6. Ekonomik Özgürlükler Endeksi, merkezi ABD’de olan düşünce kuruluşu *The Heritage Foundation* tarafından yıllık bazda hesaplanarak açıklanmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. <http://www.heritage.org/index>.

7. Valentina Romei, “China and US Battle for Trade Leadership”, *Financial Times*, 10 Ocak 2014.

8. “China 2030: Building a Modern, Harmonious and Creative High-Income Society”, Dünya Bankası: Washington DC, 2012.

ŞEKİL 1. 1979-2013 ARASI ÇİN'İN İHRACAT VE İTHALATI

girdisi içeren, daha sofistike ürünlere doğru yönelmeye başladığı görülmektedir. Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre halen Çin'in ihracatının yüzde 94'ünü imalat sanayi ürünleri oluşturmaktadır, buna karşılık tarım ürünlerinin payı yüzde 3,2, yakıtların payı ise yüzde 2,7 civarındadır.⁹ Bu sektörel dağılımı incelerken iki konuya özel olarak dikkat etmek gereklidir. Öncelikle Çin'in ihracattaki stratejik ağırlığının öngörülebilir gelecekte imalat ürünlerinde kalacağı düşünülebilir. Ancak Çin Komünist Partisi yönetimi, imalat sanayi içerisinde odağını emek yoğun sektörlerden sermaye ve teknoloji yoğun sektörlerle kaydırmayı; daha yüksek katma değerli ürünler üreterek ihraç etmeyi ciddi bir hedef olarak önüne koymuştur.

Bu süreç içerisinde Çin'in temel ihraç kalemleri arasında "tekstil ürünleri" gibi düşük katma değerli ürünlerin görece paylarının giderek azaldığını; "makinelere" ve "elektronik ekip-

man" gibi kalemlerin payının ise giderek arttığını gözlemliyoruz. Örneğin 2013 yılında Çin'in ihracatında en büyük pay yüzde 25,4 ile elektrikli makinelerle ilgili iken, ikinci sırada yüzde 17,3 ile diğer makineler yer almıştır. Örme ve dokuma tekstil ürünlerinin toplam ihracattaki payları ise yüzde 7,5 civarındadır.¹⁰ Başka bir deyişle Çin, düşük katma değerden orta-derece katma değer üretimine geçişi başarmış ve üretim yapısının ağırlığını tekstil ürünlerinden makinelerle doğru kaydırmış durumdadır. Önümüzdeki dönemde bilgi teknolojilerine yatırım yaparak üretimin bilgi ve katma değer içeriğini daha da geliştirmeyi hedefleyen bir strateji izlenmektedir.

Çin'in ihracat kompozisyonu ile ilgili diğer bir önemli husus da, hizmet ihracatının göreceli olarak artmakta olmasıdır. Bu alanda Çin, gelişmiş ekonomilerin halen gerisinde olsa da, arayış hızla kapattığını söylemek mümkündür. Çin'in

9. "WTO Trade Profiles: China", Eylül 2013, <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=CN>.

10. Wayne M. Morrison, "China's Economic Rise: History, Trends, Challenges and Implications for the United States", *Congressional Research Service*, Washington DC, 3 Şubat 2014.

dünya mal ticaretindeki ulusal payı yüzde 11,1 iken; dünya hizmet ticaretindeki payının sadece yüzde 4,4 dolayında olması, bu alanda da kat edilecek önemli bir mesafenin varlığına işaret etmektedir. 2012 verilerine göre Çin, bir yıl içerisinde 190,4 milyar dolarlık hizmet ihracatı gerçekleştirmiş; bunun yüzde 26,4'ünü seyahat hizmetleri, yüzde 20,4'ünü ise taşımacılık oluşturmuştur.¹¹ Bununla birlikte Çin, hizmet ticaretini gelişmiş ülkelere göre daha hızlı arttırmıştır. 2006 yılında Çin, ABD'nin beşte biri kadar hizmet ihracatı yaparken, 2013'te üçte biri oranına ulaşmıştır.¹² Dolayısıyla, Çin'in ihracatında imalat ürünlerinin yanı sıra, hizmet ihracatını da değerlendirmeye almak gereklidir.

Çin yönetimi, imalat sanayi içerisinde odağını emek yoğun sektörlerden sermaye ve teknoloji yoğun sektörler kaydırmayı; daha yüksek katma değerli ürünler ihraç etmeyi hedefliyor.

Çin'in İthalat Profili

Çin'in ithalat profilini ise ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerden alınan yüksek teknoloji içerikli ürünler ve ara mamuller ile büyüyen ekonominin ihtiyacını karşılamak için ithal edilen yakıtlar, enerji kaynakları ve diğer hammaddeler oluşturmaktadır. 2013 yılında Çin'in başlıca ithalat kalemlerine baktığımızda ilk sırada yüzde 22,5'lik bir payla elektrikli makineleri, ikinci sırada yüzde 16,1 ile petrol ve doğalgaz dahil olmak üzere mineral yakıtları, üçüncü sırada yüzde 8,8'lik payla diğer makineleri ve dördüncü sırada da yüzde 7,6'lık payla maden cevherlerini görmekteyiz. Çin, ken-

di teknolojiyle üretilmediği makine ve teçhizatı; montajını yaparak nihai ürün haline getireceği ürünler için yüksek teknoloji içeren ara mamulleri; ve ihtiyacının kendi üretimiyle karşılayamadığı kısmı için petrol, doğalgaz ve hammaddeleri ithal etmektedir.

Hızla büyüyen bir ekonomi, hızla artan bir enerji ve hammadde ihtiyacı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla otuz yılı aşkın bir süredir yüksek ekonomik büyüme performansı sergileyen Çin'in bu alanlarda dünyanın en büyük tüketicisi haline gelmesi de kaçınılmaz bir durumdur. Çin, bazı kalemlerde ihtiyacının önemli bir kısmını kendi üretimiyle karşılayabilse de, başta petrol olmak üzere birçok kalemdede ithalata bağımlı durumdadır. *British Petroleum* (BP) şirketinin 2012 yılına ait verilerine göre, Çin'in yıllık petrol tüketimi 483,7 milyon tondur ve dünyadaki toplam tüketimin yüzde 11,7'sini gerçekleştiren Çin, ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci petrol tüketicisi konumundadır.¹³ Çin'in petrol üretimi ise 207,5 milyon ton civarındadır. Başka bir deyişle Çin, tükettiği petrolün yüzde 42,9'unu kendisi üretmekte; geri kalan kısmını ise ithalat yoluyla dışarıdan tedarik etmektedir.¹⁴

Söz konusu dönemde Çin, petrol ithalatının yüzde 52,3'ü Ortadoğu'dan; yüzde 21,6'sını Rusya ve Orta Asya'dan; yüzde 18,7'sini ise Afrika'dan yapmıştır. Süreç içerisinde Çin'in gerek petrol, gerekse genel olarak enerji tüketimi ile ithalatının giderek artacağını öngörmek mümkündür. 2013 yılının Eylül ayında petrol ithalatında Çin ilk kez ABD'yi geçmiş ve günlük orta-

13. Bu bölümde yer alan enerji üretim, tüketim ve ithalat rakamları aksi belirtilmediği müddetçe *British Petroleum* firması tarafından Haziran 2013'de yayınlanan "Statistical Review of World Energy 2013" başlıklı rapordan alınmış veya bu rapordaki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

14. Çin diğer başlıca enerji kalemlerinde büyük ölçüde kendine yeterliğe sahiptir. Doğalgazda, 2012 yılında 143,8 milyar metreküp doğalgaz tüketen Çin, bunun 107,2 milyar metreküp kısmını, başka bir deyişle yüzde 74,5'lik bölümünü kendi üretimiyle karşılamıştır. Kömürde ise Çin, aynı zamanda hem büyük bir tüketici hem de büyük bir üretici konumundadır. Dünya kömür tüketiminin yüzde 4,3'ünü yapan Çin, dünya kömür tüketiminin ise yüzde 50,2'sini gerçekleştirmektedir. Çin, tükettiği kömürün yüzde 97,4'ünü kendi kaynaklarından karşılayabilmektedir.

11. "WTO Trade Profiles: China".

12. Valentina Romei, "China and US Battle for Trade Leadership".

lama 6,3 milyon varil petrol ithal ederek, günlük 6,2 milyon varil petrol ithal eden ABD'nin de önünde uluslararası pazarlardan en fazla petrol satın alan ülke konumuna gelmiştir. Çin'de halihazırdaki petrol üretiminin tam kapasiteye yakın yapılması nedeniyle, artan petrol ihtiyacının büyük kısmının ithalat yoluyla karşılanacağı öngörülmektedir. Örneğin 2035 yılına gelindiğinde Çin'in petrol ihtiyacının yüzde 72'sini ithalat yoluyla temin etmesi tahmin edilmektedir.¹⁵ Çin'in hızla artan petrol tüketimi ve ithalatı ise, uluslararası kapasite ve fiyatlar üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Halen varil başına 100-110 dolar aralığında seyreden ham petrol fiyatlarının 2020 yılına kadar "Çin etkisi" nedeniyle iyimser senaryolara göre 130 dolara, kötümser senaryolara göre ise 200 dolara doğru tırmanacakları tahmin edilmektedir.¹⁶

Enerji dışında diğer hammaddeler bağlamında da benzer bir durum söz konusudur. Çin'in tüm kalemlerde artan hammadde ihtiyacı mümkün olduğunca Çin'in kendi kaynaklarıyla karşılanırken, geriye kalan kısımları içinse ithalat yapılması gerekmektedir. Petrol, doğalgaz ve kömür gibi yenilenemeyen enerji kaynaklarında dünya tüketiminin ortalama yüzde 20'sini gerçekleştiren Çin, dünyadaki tüm tarım ürünlerinin yüzde 23'ünü, baz metallerin ise yüzde 40'ını tüketmektedir. İthalata bağımlılık ise farklı oranlarda gerçekleşmektedir. Örneğin Çin'in soya fasulyesi ithalatı, küresel ticaretin yüzde 58'ine karşılık gelmektedir; bu oran pamuk ve bakır için yüzde 30, alüminyum için yüzde 22, pirinç için yüzde 18'dir.¹⁷ Küresel ekonomik kriz döneminde Çin'in talebi geçici olarak daralmışsa da, tüketim ve ithalat artmaya devam etmiş; küresel ekonomi açısından fiyatları belirleyen temel unsurlardan birisi haline gelmiştir.

15. Tom Holland, "Oil Price Heading for US\$200 as China's Imports Set to Surge", *South China Morning Post*, 14 Ekim 2013.

16. Tom Holland, "Oil Price Heading".

17. Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanından alınan veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

Çin'in Başlıca Ticaret Ortakları

Çin'in küresel ticaret sistemindeki konumunu inceleyenler, en fazla hangi ülkelerle ya da ülke gruplarıyla ticaret yaptığını bakmakta da fayda vardır. 2013 yılına ait verilere göre Çin, en fazla Avrupa Birliği (AB) ile ticaret yapmıştır ve AB ile yapılan ticaretin toplam hacmi 559 milyar dolardır. Çin, ABD ile toplam 514 milyar dolarlık ticaret yapmıştır. Karşılıklı ticaret hacmi Güneydoğu Asya Ülkeleri Örgütü (ASEAN) ile 443 milyar dolar; Çin'e bağlı bir özel idari bölge olan ve bu statüsü nedeniyle uluslararası ticaret istatistiklerinde ayrı bir ülke olarak değerlendirilen Hong Kong'la 401 milyar dolar; Japonya ile 312 milyar dolar; Güney Kore ile 274 milyar dolar; Tayvan ile ise 198 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁸ Çin halen temel ihracat pazarları olarak Batı'nın kalkınmış ekonomilerini görmektedir. Ancak özellikle küresel ekonomik kriz sonrası dönemde bu pazarlarda talebin azalması üzerine kalkınmakta olan pazarlara da bir açılım yapmış; buralarda da pazar paylarını artırmak için girişimlerde bulunmuştur.

Diğer yandan, Çin'in hammadde ve enerji kaynaklarının ithalatında da kalkınmakta olan ülkelere bağımlılığı artmaktadır. Son olarak Çin'in dış ticaretini etkileyen önemli bir etken olarak bu ülkenin son dönemde hız verdiği serbest ticaret anlaşmalarının da altını çizmek gereklidir. Çin, bugüne kadar toplam 11 serbest ticaret anlaşması imzalamıştır.¹⁹ Bu anlaşmalar, Çin ile ilgili ülkeler ya da ülke grupları arasında ticarete engel unsurların azaltılmasını sağlayarak ticaret hacimleri üzerinde olumlu bir etki yarattığı gibi ülkeler arasındaki doğrudan yabancı sermaye akışlarının da hız kazanmasını sağlamışlardır.

18. Wayne M. Morrison, "China's Economic Rise", s. 21.

19. Mart 2014 itibarıyla Çin'in ASEAN, Pakistan, Yeni Zelanda, Singapur, İsviçre, Şili, Kosta Rika, İzlanda, Peru, Hong Kong ve Makau ile yürürlükte olan serbest ticaret anlaşmaları vardır. Bunlara ek olarak Çin halen Avustralya, Norveç ve Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) ile de serbest ticaret müzakereleri sürdürmektedir. Diğer yandan Çin ile birlikte ASEAN ülkeleri, Japonya, Güney Kore, Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan'ı içine alan bir serbest ticaret alanı projesi olan Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) için de müzakereler 20 Kasım 2012 itibarıyla resmi olarak başlamıştır.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı sermaye akışları, Çin ekonomisinin büyümesinde önemli rol oynayan ve Çin'in küresel ekonomi içerisindeki konumunda belirleyici olan bir olgudur. Çin'de gerçekleştirilen reformlar, ülkeyi 1990'lardan itibaren yabancı sermayeye açık, cazip bir pazar konumuna getirmiştir. Çin'in ekonomik büyümesinin ihracattan sonra ikinci temel ayağı olan yatırımların bir kısmı devlet eliyle gerçekleştirilirken, önemli bir kısmı da yabancı sermaye yoluyla hayata geçirilmiştir. Yabancı firmalar, Çin'e parasal sermayenin yanı sıra ülkenin kalkınma sürecinde ihtiyaç duyduğu bilgi birikimi ve teknolojiyi de getirmişlerdir.

OECD verilerine göre 2012 yılı sonu itibariyle Çin'deki toplam doğrudan yabancı yatırım stoğu 2,16 trilyon dolar tutarındadır ve bu rakam Çin'i 3,06 trilyon dolarlık doğrudan yabancı yatırım stoğuna sahip ABD'den sonra dünyada en fazla doğrudan yatırım çeken ikinci ülke yapmaktadır. Bununla birlikte küresel kriz sonrası dönemde küresel sermaye krizden etkilenen ABD ve AB ülkelerine daha az giderken, Çin'e yatırım ilgisinin ve iştahının devam ettiği de gözlemlenmektedir. 2010, 2011 ve 2012 yıllarında ülkelerin bir yıl içerisinde aldıkları doğrudan yabancı yatırım oranlarına bakıldığında, Çin'in her üç yılda da ABD'den daha fazla yatırım çektiği görülmektedir. Bir örnek verecek olursak, 2012 yılında ülkelere giren doğrudan yabancı yatırım oranı Çin için 253,4 milyar dolarken; ABD için 166,4 milyar dolar, AB ülkelerinin toplamı için 225 milyar dolar seviyesindedir. Yine 2012 yılı içerisinde dünyadaki tüm sınır ötesi doğrudan yatırımların yüzde 18,2'si Çin topraklarında gerçekleşmiştir ki bu da önemli bir orandır.²⁰

Doğrudan yabancı yatırımların ve yabancı sermayeli işletmelerin Çin ekonomine ciddi katkıları yadsınamaz seviyelerdedir. Çin'in toplam

sınai üretiminde yabancı sermayeli firmaların payları yüzde 25,9 civarındadır. Yabancı sermayeli firmalar özellikle ihracata yönelik çalışmaktadırlar ve Çin'in ihracatı içerisinde de yüzde 47,3'lük bir paya sahiptirler. Bununla birlikte Çin'in yüksek teknoloji içeren ürünleri ihracatında bu firmaların yüzde 82'lik bir paya sahip olmaları da, yabancı yatırımların Çin ekonomisinin teknolojik gelişimi ve yüksek katma değerli üretime yönelimi konusunda anahtar konuma sahip olduğuna işaret etmektedir.²¹ Çin'e en fazla yatırım yapan ülkelerin ise ABD ile birlikte Asya'nın gelişmiş ekonomileri olduğu görülmektedir. 2013 yılında Çin'e giren yabancı sermayenin en büyük kaynağı, yabancı şirketlerin bir zıplama taşı olarak kullandıkları Hong Kong olmuş; ardından sırasıyla Singapur, Japonya, Tayvan ve ABD gelmiştir.²²

Çin'in Dış Yatırımları

Doğrudan yabancı yatırım akışları, 1980'lerden bu yana Çin'in küresel ekonomiyle entegrasyonunu sağlayan unsurların başında yer almıştır. Ancak 1990'lardan itibaren akışlar aksi istikamette de yoğunluk kazanmaya başlamış; diğer bir deyişle Çin sadece yatırım alan değil, diğer ülkelerde giderek artan oranlarda yatırım yapan bir ülke haline gelmiştir. Bu gelişme sonucunda Çin'in küresel ekonomideki konumlanması tamamen farklı bir şekil almaya başlamıştır. Aldığı sermaye akışları ve biriken ticaret fazlaları sayesinde Çin zaman içerisinde ciddi miktarda döviz rezervleri oluşturmuştur. Şubat 2014 itibariyle Çin'in elinde 3,82 trilyon dolarlık bir döviz rezervi bulunmaktadır ve Çin bu alanda açık arayla dünyada birinci sırada yer almaktadır. Bu rezervlerin 1,28 trilyon dolarlık bir kısmı Amerikan hazine tahvillerinde değerlendirilmekte, kalanı ise farklı şekillerde yatırıma yönlendirilmektedir. Söz konusu birikimin bir kısmının yabancı ülkelerde doğrudan yatırım şeklinde kullanılması,

20. Bu bölümde yer alan doğrudan yabancı yatırım rakamları aksi belirtilmediği müddetçe OECD tarafından Şubat 2014'te yayınlanan "FDI in Figures: International Investment Struggles" başlıklı rapordan alınmış veya bu rapordaki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

21. Wayne M. Morrison, "China's Economic Rise", s.10-11.

22. Wayne M. Morrison, "China's Economic Rise", s.12.

Çin ile küresel ekonomi arasında son on yıldır yeni bağlantıların oluşmasını sağlamaktadır.

OECD verilerine göre 2012 sonu itibariyle Çin'in dışarıdaki doğrudan yatırım stoğu 502,8 milyar seviyesine ulaşmıştır. Mevcut durumda Çin'in toplam yatırımları ABD'nin 5,1 trilyon dolarlık dış yatırımlarının; AB'nin Fransa, Almanya ve Hollanda gibi büyük ekonomilerinin; İngiltere'nin, Japonya'nın oldukça gerisindedir. Ancak tüm bu ekonomiler ile kıyaslandığında Çin'in dışarıdaki yatırımlarını en hızlı arttıran ülkelerin arasında yer aldığı görülmektedir. 2012 yılında ABD, dışarıya 388,3 milyarlık doğrudan sermaye akışıyla en büyük küresel yatırımcı olurken, Çin toplam 62,4 milyar dolarla beşinci sırada yer almıştır. Çin'deki doğrudan dış yatırım eğiliminin artarak devam etmesi muhtemel görünmektedir. ABD merkezli bir danışmanlık firmasının raporuna göre 2020 yılına kadar Çin'in toplam dış yatırımlarının 1 trilyon doları aşabileceği tahmin edilmektedir.²³ 2003 yılından itibaren dünya genelinde dikkat çekmeye başlayan ve 2008 yılından itibaren ivme kazanan Çin'in dış yatırımları, ilk dönemlerde Güneydoğu Asya, Afrika ve Güney Amerika'ya odaklanmıştır. Çinli akademisyenin Nan Lin bu yatırımların nasıl bir metotla yapıldığını şöyle ifade etmektedir:

Çin hükümeti dünyanın herhangi bir yerinde gelişmekte olan bir ülkeyle ticaret anlaşması imzaladığı zaman, bu ülkede altyapı inşaatı ve doğal kaynaklar ile ilgili projeleri de üstlenir. Bu projelerin büyük kısmı herhangi bir ihale söz konusu olmadan, bir ya da birden fazla Çinli işletmeye verilir. Seçilen işletmeler tabii ki devlete ait, devlet tarafından kontrol edilen, devlete bağlı ya da "ulusal şampiyonlar" olarak tabir edilen işletmelerdir. Bazı işler, üstlenici işletmenin takdirleriyle yerel ya da Çinli taşeronlara verilebilir. Sözleşmelerde azami sayıda Çinli işçinin istihdam edilmesi koşulu yer alır. Bu şekilde belirli bir miktarda yerel işçi çalıştırılır.

23. Daniel H. Rosen ve Thilo Hanemann, "An American Open Door? Maximizing the Benefits of Chinese Foreign Direct Investment", *Asia Society Special Report* (Mayıs 2011).

rılsa da idari ve teknik personelin çoğunluğunun Çinli olması temin edilir.²⁴

Bu uygulama özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoğun bir şekilde hayata geçirilmiştir ve geçirilmeye devam etmektedir. Devletin kontrolü altındaki işletmeler²⁵ aracılığıyla Çin bu piyasalara girmekte; buralardaki faaliyetler Çin devleti tarafından finansal ve siyasi açıdan desteklenmektedir. Çin, enerji ile diğer tabii kaynakların alımına yönelik yaptığı uzun vadeli anlaşmalar karşılığında bu ülkelerde geniş çaplı altyapı projeleri gerçekleştirmektedir.²⁶

Son dönemlerde ise Çin yatırımlarının ABD ve AB ülkelerini de artan oranda hedef aldıklarını ve özellikle küresel ekonomik kriz sonrası durgunluk ortamında Çin'in bu piyasalara daha rahat girebildiğini söylemek mümkündür. Çin'in buralardaki girişimleri daha çok altyapı yatırımı; firma satın alarak teknoloji ve bilgiye erişim sağlama; Çin şirketleri için pazarlara doğrudan ulaşma ve marka değerini kuvvetlendirme amacını taşımaktadır. Çin, gelişmiş ülkelere kamu şirketlerinden daha çok özel sektör şirketleri üzerinden girmeyi tercih etmektedir.²⁷

24. Nan Lin, "Capitalism in China: A Centrally Managed Capitalism (CMC) and Its Future", *Management and Organization Review*, c.7, no. 1 (2010), s.63-96.

25. Çin'in yurtdışında en fazla yatırım yapan kamu işletmeleri arasında Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC), Çin Ulusal Açık Deniz Petrol Şirketi (CNOOC), Çin Petrol ve Kimya Şirketi (Sinopec) ve Çin Demir Dışı Metaller Madencilik Şirketi'ni (CNMC) saymak mümkündür.

26. Bu arada Çin'in bu girişimleri, Batılı ülkelerin aksine, herhangi bir siyasi koşul öne sürmeden yapmakta olduğunu ve bu şekilde Batılı ülkelerin ambargo uyguladığı Sudan, İran ve Myanmar gibi ülkelere de erişebildiğini belirtmek gereklidir.

27. Çin'in kamu işletmeleriyle, başka bir deyişle doğrudan devlet eliyle Batı piyasalarına girme teşebbüslerinin siyasi engellere takılabildiğini hatırlamak da fayda vardır. Örneğin 2005 yılında Amerikalı petrol şirketi Unocal'ı satın almak isteyen CNOOC'un bu girişimi, ABD Kongresi tarafından Çin devletinin bir organı olarak çalışan bir şirketin ABD'de bir petrol şirketini satın almasından kaynaklanacak "ulusal güvenlik tehditleri" gerekçesiyle geri çevrilmiştir. Benzer tepkiler devlete yakın özel şirketler için de söz konusu olabilmektedir. 2012'de özel bir kuruluş olan *Huawei*'nin ABD'de bir şirket satın alma girişimi, medyada çıkan "şirketin Çin Halkın Kurtuluşu Ordusu ve Devlet Güvenliği Bakanlığı ile yakın ilişkileri ve düzenli iletişimi olduğu" şeklindeki haberler nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.

Bir örnek verecek olursak, 2013 yılında ABD'ye 14 milyar dolarlık Çin doğrudan yatırımı girmiştir. Gıda, enerji ve gayrimenkul sektörlerinde yoğunlaşan bu yatırımların toplam tutarının yüzde 70'i Çin'in özel sektör firmaları tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁸ Çin, ABD ve AB ülkelerine yatırım yaparak buralarda stratejik varlıklara sahip olmakta, teknolojiye erişim sağlamakta ve geniş müşteri potansiyeline sahip pazarlarda konumunu sağlamlaştırmaktadır.

Çin Ekonomisi ile İlgili Genel Değerlendirme

Çin, dış ticareti, geniş döviz rezervleri, çektiği yabancı sermaye ve tüm dünyada giderek artan yatırımları ile küresel ekonominin başat aktörleri arasına girmiş, hatta ABD ile birlikte küresel ekonominin temel eksenini oluşturan iki büyük oyuncudan (G-2) birisi haline gelmiş durumdadır. Aynı zamanda Çin ekonomisi yapısal bir dönüşüm sürecinden geçmekte olduğu için süregiden bu dönüşümün Çin'in küresel ekonomideki konumunu ne şekilde etkileyeceğinin değerlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Çin'in ihracat, ağır sanayi ve altyapı yatırımları ile yüksek tasarruf oranlarına dayalı klasik büyüme modeli sürdürülebilirliğini artık yitirmektedir. İhracat tarafındaki sorunlar bir yandan küresel krizin de etkileriyle dış talebin daralması; diğer yandan düşük değeriyle ihracatçılara avantaj sağlayan yerel para birimi renminbi'nin değer kazanması ile birlikte ucuz işgücü maliyeti avantajının giderek ortadan kalkması gibi faktörleri içermektedir. Küresel ekonomik kriz sonrası dönemde ABD ve AB gibi gelişmiş piyasalarda talebin daralması nedeniyle Çin, ihracat pazarlarını çeşitlendirme yoluna gitmiş ve farklı coğrafyalara açılmaya başlamıştır. Bu süreçte Renminbi'nin değer kazanması ve işgücü maliyetlerinin artması ise, karşı konulması

mümkün olmayan yapısal bir takım etkilerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

1997 ile 2005 yılları arasında renminbi kuru, 1 Amerikan dolarına 8,27 yuan üzerinden sabitlenmiş durumdaydı. Bu dönemde Çin, başta ABD olmak üzere ticaret yaptığı ülkeler tarafından renminbi'nin değerini suni olarak düşük seviyede tutarak ihracatta haksız bir avantaj sağlamakla itham edilmekteydi. Daha sonra kur kontrollü olarak serbest bırakılmış ve piyasa şartları içerisinde renminbi değer kazanmaya başlamıştır. Giderek değer kazanan ulusal para birimi Mart 2014 sonu itibarıyla resmi kurda 1 dolar 6,15 yuan'a karşılık gelmiştir. Diğer yandan işgücü maliyetlerinin de giderek artması, Çin'in bu alandaki avantajını Vietnam, Endonezya ve Hindistan gibi diğer ülkeler karşısında yitirmesine yol açmıştır.²⁹ Artan kur ve yükselen maliyetler karşısında Çin'in ihracattaki rekabet gücü zayıflamış; ihracata yönelik üretim yapan yabancı şirketler de, yatırımlarını giderek Vietnam, Hindistan, Endonezya ve Kamboçya gibi diğer Asya ülkelerine kaydırmaya başlamışlardır.

Yatırımlar alanında ise birçok sektörde fazla yatırım sonucunda atıl kapasiteler oluşmuştur. Bir yandan ihracatta talebin ve rekabet gücünün azaldığı, diğer yandan sanayide fazla kapasitenin ve boş duran fabrikaların ortaya çıktığı mevcut durum karşısında Çin, içeride üretilen ancak yurtdışında yeterince pazar bulunamayan malları eritebilmek için iç pazarına, yani ülke içerisinde tüketime yönelmiştir. Bununla birlikte yatırımların nicelikten çok niteliğe önem verilerek, daha yüksek katma değerli üretime yönelik olarak yapılması önem kazanmaktadır. Bu noktada Çin'in araştırma ve geliştirmeye, inovasyona ve kendi teknolojisini üretmeye ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bugüne kadar düşük ya da orta katma değerli ve nispeten düşük teknoloji-içerikli ürünler üreterek ihracat yapan

28. Thilo Hanemann ve Cassie Gao, "Chinese FDI in the US: 2013 Recap and 2014 Outlook", *Rhodium Group Outlook*, 7 Ocak 2014.

29. Uluslararası danışmanlık firması *Accenture*'ün verilerine göre, imalat sektöründeki işçilerin ortalama saat ücreti Çin'de 1,9 dolar seviyesindeyken; Vietnam'da 0,9 dolar, Endonezya'da 0,3 dolar, Hindistan'da ise 0,2 dolardır.

Çin ekonomisi, bu alanlarda doygunluğa ulaşmış durumdadır ve bir üst kademeye geçmesi gereklidir. Bu sayede ihracatta yeni açılımlar yaparak yeni pazarlara erişim sağlayabileceği gibi, yatırımlarını da daha üretken alanlara kanalize edebilecektir.

Çin ekonomisi, 2011-2015 dönemini kapsayan 12. Beş Yıllık Plan'da da detaylı bir şekilde ele alınan bu hedefler doğrultusunda derinlikli bir yapısal dönüşümden geçmektedir. Bu dönüşümün Çin'in küresel ekonomideki konumu üzerinde de etkili olacağını öngörmek mümkündür. İhracattan iç tüketime yönelen Çin'in ihracatının nispeten hız keserek ithalatının ivme kazanması muhtemel görünmektedir. Başka bir deyişle, diğer ekonomiler için Çin giderek daha cazip bir "pazar" haline gelecek, gelirleri artan ve tasarruftan tüketime yönelen Çin orta sınıfı tüm dünyadaki üreticiler için potansiyel bir pazar oluşturacaktır. Diğer yandan, Çin'in doğal kaynak ve hammaddelerin yanı sıra, artık kendi üretmediği düşük ve orta katma değerli ürünleri ithal etmeye başlaması da öngörülebilir.

Çin'in ihracatında ise daha sofistike, daha yüksek teknoloji içerikli ürünlerin paylarını arttırmaları söz konusu olacaktır. Yatırımlar bağlamında ise Çin'in dış yatırımlarını arttırması ve yeni açılımlarını Batı'nın gelişmiş pazarlarında stratejik alımlara, şirket birleşmelerine ve teknolojiye yönelik yapması muhtemeldir. Artan maliyetler nedeniyle Çin kendi pazarına yatırımları da emek yoğun alanlarda değil; daha fazla sermaye yoğun ve teknoloji yoğun alanlarda çekecektir. Yabancı yatırımcılar Çin'de üretim kararı verirken ucuz maliyetlerden ziyade, artan iç tüketimin sağladığı potansiyeli göz önünde bulunduracaklardır. Çin hızlı ve köklü bir değişimden geçmektedir ve bu değişim, tüm küresel ekonomiyi olduğu gibi Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle Türkiye'yi de denkleme katarak, ülkemizin Çin ile ekonomik ilişkilerini incelemek ve değişen Çin karşısında nasıl bir konum alınabileceğini değerlendirmek büyük önem kazanmaktadır.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE-ÇİN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Ekonomi, tarih boyunca Türk-Çin ilişkilerinin merkezinde yer alan başat bir unsur olagelmıştır. Kökenleri yüzyıllar öncesine dayanan bu ilişkiler, siyasi açıdan gel-gitlerle dolu olsa da, ticaret daima toplumları bir araya getiren bir etken olarak ayrıcalıklı yerini korumuştur. Bugün "Türkiye-Çin ilişkilerinden söz edilince ilk akla gelen alan ticaret olmaktadır" tespitini yapan ünlü tarihçi İsenbike Togan'ın belirttiği gibi, bu durum tarih boyunca geçerli olmuştur. Eski çağlarda ticari ilişkiler, Türk tüccarların kervan ticareti çerçevesinde Çin'e giderek mal götürüp getirmeleri şeklinde gerçekleşmekte ve "ticaretin koşullarını Çin'deki devlet belirlemekteydi."³⁰

Gelirleri artan ve tasarruftan tüketime yönelen Çin orta sınıfı tüm dünyadaki üreticiler için potansiyel bir pazar oluşturacak.

Günümüzde hiçbir devletin ekonomik ilişkileri etkileyen koşulları tek başına belirleyemediği; bir ya da birkaç devletin hegemonyası yerine, "kompleks karşılıklı bağımlılık" üzerinden tanımlanan bir küresel ekonomik sistem bulunmaktadır. Türkiye ve Çin, bu küresel ekonomik sistem içerisinde karşılıklı ilişkilerini şekillendirmektedirler. Bununla birlikte ekonomik güç ve kapasite açısından iki ülke arasında ciddi anlamda asimetrik bir konumlanma olduğunu da unutmamak gerekir. Türkiye 820 milyar dolar civarındaki milli geliri ve 160 milyar doları

30. İsenbike Togan, "Türk-Çin İlişkilerinde Ticaretin Rolü", *Türkiye'de Çin'i Düşünmek: Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkilere Yeni Yaklaşımlar* içinde, der. S. Esenbel, İ. Togan ve, A. Atlı, (Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul: 2013), s.12.

aşan ihracatıyla dünyanın en büyük on altıncı ekonomisine sahip ve istikrarlı büyümesini sürdüren önemli bir ülkedir. Ancak Çin, ABD'nin ardından dünyanın en büyük ikinci ekonomisi pozisyonunda bulunan ve yıllık 2 trilyon doları aşan ihracatıyla dünya piyasalarını domine eden bir "ekonomik süper güç"tür.

Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde Çin'in payı oldukça ağırlıklı olsa da; Çin'in dış ekonomik ilişkilerinde Türkiye'nin payı için aynı durumun geçerli olmaması normal karşılanmalıdır. Türkiye-Çin ticaretinin koşullarını Çin'in tek tarafı olarak belirlediğini söylemek doğru değilse de, ticaret dengesindeki mevcut asimetri doğal olarak ilişkiler üzerinde belirleyici olmaktadır. Türkiye, dünyanın yeni büyük gücü Çin ile ilişkilerini kendi gelişen ekonomisi için azami faydayı sağlayacak şekilde tasarlamak ve buna göre politikalar oluşturmak durumundadır.

Ekonomik İlişkilerin Tarihsel Gelişimi

Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen 1971 yılında tanımış ve bu ülkeyle 1974 yılında bir "Ticari İşbirliği Anlaşması" imzalamışsa da, sonrasında uzun bir süre ekonomik ilişkiler karşılıklı fayda çerçevesinde akılcı ve sürdürülebilir bir zemin üzerine oturtulamamıştır. İlişkilerin ilk yıllarında Çin ekonomisi sosyalist sistem altında dış dünyaya kapalı iken, Türkiye'de ithal ikamesi politikaları uygulanmakta; iç piyasa odaklı bir ekonomi paradigması geçerliliğini korumaktaydı. Türkiye'nin Çin'i tanıdığı dönemde parlamentoda ve basında yapılan tartışmalarda Çin'in Türkiye'ye coğrafi olarak uzak olması ve iki ülke arasında ticareti yapılabilecek çok fazla ürün olmaması nedeniyle bu ülkeyle ticaretten pek bir beklenti oluşmadığı görülmektedir. Aksine Çin'den kaynaklanması muhtemel görülen politik-ideolojik tehditlerle ilgili kaygılar ekonomik ilişkileri gölgede bırakmışlardır.³¹

31. Altay Atlı, "12 Mart Muhtırası ve Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni Tanıması", *Türkiye'de Çin'i Düşünmek: Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkilere Yeni Yaklaşımlar* içinde, s.12.

1980'ler ve Ekonomik Serbestleşme: 1980'lerin başında iki ülkenin de ekonomide liberalizasyon ve dışa açılma süreçleri hemen hemen eş zamanlı olarak başlamış ve Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirme adına ilk adımlar atılmıştır. 1980'lerde Türk girişimcileri, Çin'i her türlü ürünün rahatlıkla satılabileceği geniş ve el değmemiş bir pazar olarak görmüşlerdir. Özellikle dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Aralık 1982'de ve Başbakanı Turgut Özal'ın Temmuz 1985'te Çin'e gerçekleştirdikleri ziyaretlerde Çin'in Türk ihraç ürünleri için geniş imkânlar sunan büyük bir pazar olduğuna dair söylem ağırlık kazanmıştır. Her iki ziyarette de Türk özel sektöründen çok sayıda temsilcinin heyetlerde yer alması ve Çin pazarına yönelik ilk temasların kurularak gözlemlerin yapılması bunun doğal bir yansımasıdır. Ancak Çin'in Deng Xiaoping yönetiminde küresel ekonomiye eklenmeye henüz başladığı, Türkiye'nin ise Turgut Özal liderliğinde ihracata yönelik sanayileşme konusunda doğum sancılarını yaşadığı bu dönemde ciddi bir ticaret hacmi oluşturmak mümkün olmamıştır.

1990'lar ve Çin'e İthalatçı Yaklaşım: 1990'lı yıllar ise, ihracat amacıyla Çin'e giden Türk iş çevrelerinin Çin'de iş yapmanın ve mal satmanın kolay olmadığı şeklinde genel bir algı edindikleri ve ihracat yerine düşük maliyetli Çin ürünlerini Türkiye'ye ithal ederek kar elde etmeyi tercih ettikleri bir dönem olmuştur. İstanbul Ticaret Odası'nın (İTO) bir raporunda bu konunun altı çizilmiştir: "Türk girişimcileri, dünyaya kapılarını açmaya başlamasıyla dev bir çekim merkezi haline gelen Çin pazarında beklediklerini bulamadılar. Ülkeye mal satmaya giden Türk işadamlarının hemen hepsi, Çin piyasasındaki malların ucuzluğu karşısında, ihracatçı olarak ayrıldıkları Türkiye'ye ithalatçı olarak döndüler."³²

32. "İhracata Giden İthalatçı Döndü", *Milliyet*, 5 Şubat 2001.

Bu dönemde Türkiye'nin Çin karşısındaki ticaret açığı artmaya başlamış ve politika yapıcıların Çin'in tehdit mi, fırsat mı olduğu konusunda yaşadıkları kısır ikilem, bu ülkeyle ekonomik ilişkilerin orta ve uzun vadede nasıl inşa edilebileceği konusunun yeterince tahlil edilmesini engellemiştir. Ticari ilişkilerin sağlıklı ve sürdürülebilir bir zemin üzerine oturtulmasını geciktiren bu süreç, 2000'li yılların ortalarına kadar devam etmiştir. Türkiye tarafı, Çin ile ekonomik ilişkilerinde önceliği ikili ticaret açığını kapatmaya vermiş, ancak bu alanda yeterli bir aşama sağlamamıştır. Türkiye'den Çin'e yapılan yatırımların sayısı oldukça kısıtlı kalmış, Çin sermayesi ise Türkiye'ye getirilememiştir.

2000'li Yıllar ve İlişkilere Uzun Vadeli Bakış: 2002'den sonra ise Çin'e karşı Türkiye'deki genel yaklaşım farklılaşmış; sonuçları kısa sürede almak mümkün değilse de; gerek devlet, gerekse iş çevreleri tarafından daha rasyonel ve uzun vadeli ilişkileri hedefleyen bir anlayış benimsenmiştir. Söz konusu dönemde AK Parti hükümetlerinin uygulamaya koydukları proaktif, ekonomik unsurları ön plana çıkaran ve Doğu Asya, Afrika, Latin Amerika gibi Türkiye'nin dış politika gündeminde bugüne değin fazlaca yer almamış bölgelerle ilişkileri kuvvetlendirmeyi hedefleyen yeni dış politika anlayışı, Çin konusunda da bir politika dinamizminin oluşmasını sağlamıştır.

Çin'e yönelik olarak hızla gelişen ve sadece politika yapıcılarla sınırlı kalmayıp bürokrasi, iş dünyası ve akademik alanda da kabul gören bu dinamizm, 2010 yılında Türkiye ile Çin arasındaki ilişkilerin "Stratejik Ortaklık" seviyesine yükseltilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Ekim 2010'da dönemin Çin başbakanı Wen Jiabao'nun Türkiye ziyareti sırasında imzalanan sekiz önemli anlaşma, artık iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde uzun vadeli ve yapıcı bir vizyon oluşturulduğuna ve bu vizyon doğrultusunda somut girişimlerin ön planda olacağına işaret et-

miştir.³³ Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın söz konusu ziyaret sırasında kullandığı, "Türkiye ile Çin arasında geleceğe yönelik ilişkiler farklı bir nitelik kazanmış oluyor"³⁴ şeklindeki ifadeler ise, Türk tarafının konuya bakış açısındaki netliği ortaya koymaktaydı. Türkiye ve Çin hükümetleri ikili ticaret hacimlerini 2015 yılında 50 milyar dolara, 2020'de ise 100 milyar dolara çıkarmaya yönelik ortak bir hedef belirlemişlerdir.³⁵

Yeni dönemde Türkiye Çin ile ekonomik ilişkilerini uzun vadeli bir perspektif çerçevesinde ele almış; bu bağlamda ilişkilerin odağı ticaretten yatırımlara yönelmiştir. Bu bağlamda "Çin ile ikili dış ticaret açığını tamamen kapatmak" gibi çok da gerçekçi olmayan hedefler yerine; ticaret açığını mümkün olduğunca kontrol altında tutarak, bunu Çin'den çekilecek doğrudan sermaye yatırımları ile finanse etmek amaçlanmıştır. İhracatın mümkün olduğunca çeşitlendirilmesi ve hacim olarak artırılması; bunun yanında yatırım bağlantılarının iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin ana eksenini teşkil edecek şekilde yeniden yapılandırılması, bu dönemin önceliklerini oluşturmuşlardır.

Yeni Dönemde Ticari İlişkiler ve Ticaret Açığı Meselesi

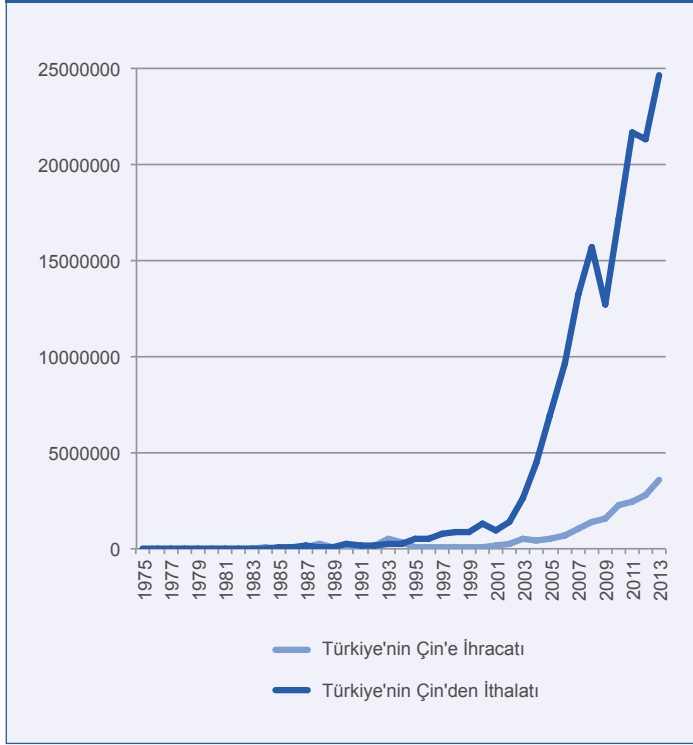
Şekil 2'de de görüldüğü üzere, Türkiye ile Çin arasındaki resmi ilişkilerin tesis edilmesinden ve ikili ticaretin başlamasından bu yana sadece 1993 ve 1994 yıllarında Türkiye Çin karşısında

33. Çin başbakanı Wen Jiabao'nun Ekim 2010'da Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında iki ülke arasında imzalanan anlaşmalar şunlardır: 1.) İkili Ticari ve Ekonomik İşbirliğinin Geliştirilmesi ve Derinleştirilmesine İlişkin Çerçeve Anlaşması; 2.) Üçüncü Ülkelerde Altyapı İnşaatı ve Teknik Müşavirlik Alanlarında İşbirliğinin Artırılmasına İlişkin Mutabakat Zaptı; 3.) İkili Ticari ve Ekonomik İşbirliği Orta ve Uzun Dönem Kalkınma Planı İçin Ortak Araştırma Başlatılmasına Yönelik Mutabakat Zaptı; 4.) Yeni İpek Yolu Bağlantısı Ortak Çalışma Grubu Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı; 5.) Demiryolu İşbirliği Anlaşması; 6.) Ulaştırma Altyapısı ve Denizcilik Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı; 7.) Bilgi ve İletişim Teknolojileri Alanında İşbirliği için Mutabakat Zaptı; 8.) 2010-2013 Yılları İçin Kültürel Değişim ve İşbirliği Uygulama planı.

34. "Türkiye ve Çin'den Tarihi Antlaşma", *Milliyet*, 8 Ekim 2010.

35. "Türkiye Çin'le Stratejik Ortak Oluyor", *Radikal*, 9 Ekim 2010.

ŞEKİL 2. 1975-2013 YILLARA GÖRE TÜRKİYE'NİN ÇİN İLE TİCARETİ

bir ticaret fazlasına ulaşmış; geriye kalan yılların tamamında ise Türkiye aleyhine bir ticaret açığı söz konusu olmuştur. İthalat ile ihracat arasındaki makasın açılmaya başladığı yıl ise 1995 yılı olmuş; bu dönemde Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracat bir yıl içerisinde yüzde 81,1 azalırken, ithalat ise yüzde 109,1 artmıştır. Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi olması ve bu ülkenin ihraç ürünlerinin Türk pazarlarına daha rahat girebilmesinin etkisiyle ithalat ve dolayısıyla ticaret açığı ivme kazanmıştır. 2008-2009 dönemindeki küresel ekonomik kriz nedeniyle Türkiye'nin Çin'den ithalatının görece azalması, ancak aynı dönemde ihracatın hız kesmeden devam etmesi yine dikkat çekicidir.

Çin'in küresel krizin etkilerini diğer gelişmiş ekonomilere göre daha rahat atlatmasıyla bu ülkenin ihracatı kısa sürede toparlanmış ve Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalat da artmaya devam etmiştir. 2013 yılı itibarıyla Türkiye'nin Çin'e ihracatı 3,6 milyar dolar, bu ülkeden ithalatı ise

24,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.³⁶ Başka bir deyişle, geride bıraktığımız sene içerisinde Türkiye Çin'e sattığı her bir dolarlık mal karşılığında bu ülkeden yaklaşık 7 dolarlık mal satın almıştır. Bu noktada Çin'in Türkiye'nin toplam ithalatı içerisindeki payı hızla artmasına rağmen Türkiye'nin ihracatındaki payının aynı şekilde artmadığını eklemek gereklidir. 1980'ler ve 1990'larda bu iki oran paralel bir seyir izlerken, 2000'li yıllarda Çin'den yapılan ithalatın, Türkiye'nin toplam ithalatından daha hızlı artması durumu değiştirmiştir. Çin'e yapılan ihracatın ortalamasının altında bir hızla artması nedeniyle de Türkiye'nin Çin'e karşı ticaret açığı genel ticaret açığından daha hızlı büyümüştür.

Tüm bu şartlar altında ve mevcut eğilimlerin devam etmesi halinde Çin ile artan ticaret hacminin, Türkiye açısından artan bir genel ticaret açığı anlamına geleceği söylenebilir. 2013 yılında Türkiye'nin Çin ile ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 14,6 olarak gerçekleşmiştir.³⁷ Bu oranın mevcut eğilimler bağlamında devam etmesi durumunda 2020 yılında Türk ve Çin hükümetleri tarafından belirlenmiş olan 100 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşılması beraberinde yaklaşık 75 milyar dolarlık bir açık getirecektir. Bu büyük miktar ise Türkiye'nin halihazırda önemli bir sorun teşkil eden cari açığı üzerine ek bir yük bindirecektir.

Ticaret Açığını Kontrol Etmek İçin Alınabilecek Tedbirler

Ticaret açığının büyümesini önlemek için korumacı tedbirlere başvurmak ya da Çin'in ucuz ve düşük kaliteli ürünleriyle Türk pazarlarını işgal ettiğini ileri sürerek bu ülkeyi bir nevi günah keçisi haline getirmek çözüm değildir. 2000'lerin ilk yıllarında Türkiye'deki bazı iş örgütlerinin yak-

36. Bu bölümde yer alan dış ticaret rakamları aksi belirtilmediği müddetçe Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) web sitesinden alınmış veya bu sitedeki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

37. Aynı dönemde Türkiye'nin toplam dış ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 60,3 olmuştur. 2013'de Türkiye, 151,8 milyar dolarlık ihracat, 251,7 milyar dolarlık ithalat yapmıştır.

laşimleri daha çok bu yönde olmuştur. 2001'de Çin'in DTÖ üyeliği sonrasında Çin malları Türk pazarlarını doldurmaya başlamış; büyük pazar paylarına ulaşmış ve yerli üreticiyi tehdit eden bir konuma gelmiştir. Bu dönemde Ankara Ticaret Odası'nın (ATO) yayınladığı bir raporda Türkiye'deki 30 sektörün Çin mallarının istilasını altında olduğu belirtilirken; piyasadaki her 100 oyuncaktan 95'inin, 100 armatürden 76'sının, 100 gözlükten 45'inin, 100 halıdan 25'inin ve 100 klimadan 50'sinin Çin malı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye'ye giren kaçak mallarla birlikte Çin mallarının Türk pazarında bu ölçüde yer almasının ekonomiye maliyetinin 5-7 milyar dolar arasında olduğu ifade edilmiştir.³⁸ İş dünyasının bu tür uyarıları sonucu, Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yayınlanan tebliğler yoluyla çok sayıda Çin malına gözetim uygulanmıştır.

Ancak bu tür uygulamaların Çin'le ticaret açığını kapatması beklenmemelidir. Korumacı tepkiler, ancak düşük standartlı ürünlere karşı verildiğinde bir anlam kazanmaktadır. Bunun ötesinde Çin mallarına karşı topyekûn bir önlem, ya da Çin'den ithalatı kısarak ticaret açığını azaltmak gibi bir düşünce, ekonomik rasyonaliteye ve küresel ekonomik sistemde hâkim olan serbest ticaret mantığına aykırıdır. Bununla birlikte Çin'den yapılan ithalatın, bireysel ithalatçının kazancının ötesinde Türk ekonomisine de getiri sağladığını unutmamak gerekir. Her şeyden önce düşük maliyetli Çin ürünleri, Türk tüketicilerinin alım güçlerini arttırmaktadırlar. Ayrıca Türkiye'de imalat sanayinin ithalata bağımlılık oranı, başka bir deyişle iç piyasaya veya ihracata gidecek herhangi bir mal üretmek için dışarıdan alınması gereken girdi oranı yüzde 43 gibi yüksek bir seviyededir. Bu açıdan düşünüldüğünde,³⁹ Çin'den düşük maliyetlerle girdi tedarik edilmesi Türk üreticisi ve ihracatçısı açısından bir rekabet avantajı sağlamaktadır.

38. "Piyasalar, Çin mallarının istilasına uğradı", *ntvmsnbc.com*, 20 Aralık 2003.

39. "TİM Başkanı Ekşi: Bu Bir Şehir Efsanesi", *Milliyet*, 23 Şubat 2012.

Türkiye'nin Çin karşısında mevcut ticaret açığıyla orta vadede yaşamaya devam etmesi gerekecektir. Yapılması gereken, mümkün olduğunca ithalatta disiplini sağlamak, başka bir deyişle düşük standartlı ürünlerin ülkeye girişini engelleyip ithalatın mümkün olduğunca tüketiciye, üreticiye ve genel olarak ekonomiye fayda sağlayacak bir şekilde yapılmasını temin etmektir. Diğer yandan ihracat tarafında planlı ve sektör odaklı stratejik çalışmalar yaparak Çin'e daha fazla ve daha çeşitli ürün satmanın yolları aranmalıdır. Güncel rakamlara bakıldığında Türkiye'nin Çin'e ihracatında yeterince bir ürün çeşitliliği yoktur. 2013 yılında Çin'e en fazla ihraç edilen ilk üç kalemin (maden cevherleri; tuz, kükürt, taşlar, çimento; inorganik kimyasallar) bu ülkeye yapılan toplam ihracat içerisindeki payı yüzde 76,2 olmuştur. Buna karşılık, Türkiye'nin Çin'den ithalatında ise nispeten daha fazla bir çeşitlilik vardır. En fazla ithal edilen üç kalemin (elektrikli makineler ve teçhizat, diğer makineler ve plastik ürünleri) toplam ithalat içerisindeki payı yüzde 51,4 olmuştur.

Yapılması gereken, ithalatta disiplini sağlamak, düşük standartlı ürünlerin ülkeye girişini engelleyip, ithalatın tüketiciye, üreticiye ve genel olarak ekonomiye fayda sağlayacak bir şekilde gerçekleşmesini temin etmektir.

Türkiye'nin ihracatta ürün gamını çeşitlendirmesi, yeni alanları keşfetmesi, Çin pazarını ve Çin'deki ihracattan iç tüketime yönelik dönüşümün yaratacağı potansiyeli iyice etüt ederek stratejilerini oluşturması ve uzun soluklu ticaret ilişkileri kurması gereklidir. Bu anlamda dış ticaret bürokrasisinin yapıcı girişimleri söz konusu olmuştur. Ekonomi Bakanlığı'nın, ya da o

dönemdeki adıyla Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın, 2006 yılından itibaren uygulamakta olduğu "Asya-Pasifik Stratejisi" ve "Çin Ülke Programı", Türkiye'nin Çin'e ihracatının güçlü bir şekilde arttırılmasını, Çin'den ithalatının iki ülkenin ilgili makamları tarafından yapılan ortak çalışmalar çerçevesinde yönlendirilmesini ve yatırımlar, turizm, müteahhitlik hizmetleri, ulaştırma ve kredi ilişkileri başta olmak üzere, çeşitli ekonomik işbirliği çalışmalarını yapılarak ticaret açığının belirli bir ölçüde dengelenmesini amaçlamaktadır.⁴⁰

Politika yapımcıların iş dünyasını temsil eden tepe örgütleriyle yakın işbirliği içerisinde çalışmaları, hedeflerin ve bu hedeflere ulaşılmasını sağlayacak yol haritalarının net bir şekilde belirlenebilmesi ve bu doğrultuda mesafe kat edilmesi açısından önemlidir.⁴¹ Türkiye ihracatçılar Meclisi (TİM), Türk-Çin İş Konseyi'ni bünyesinde bulunduran Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) ve Çin'in başkenti Pekin'de ofisleri bulunan Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) ile Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Konfederasyonu (TUSKON) gibi kurumların yanı sıra, Çin'de iş yapan Türk işadamlarını bir araya getiren ülke bazlı örgütlenmelerin çalışmaları iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi konusunda önemli rol oynamaktadır. Diğer yandan Çin'de pazar potansiyeline sahip belirli ürünler için devlet-özel sektör işbirliğiyle oluşturulan tanıtım grupları ile komisyonlar, ilgili ürünlerde ihracatın artırılabilmesi için etkili çalışmalarda bulunmaktadır. Söz konusu gruplar arasında Fındık Tanıtım Grubu, Zeytinyağı Tanıtım Komitesi ve Kuru Meyve Mamulleri Tanıtım Grubu sayılabilir. İhracatı arttırmayı yönelik girişimlerde tarım ve gıda sektörü başı çekerken, yapı malzemeleri, beyaz eşya ve dayanıklı tüketim malları, otomotiv ve yan sa-

nayı ile hazır giyim alanlarında da Türk ürünlerinin pazar paylarının arttırılması için çalışmalar sürdürülmektedir.

Bu girişimlere ek olarak, Türkiye ile Çin arasında iş yapma ortamındaki iyileştirmelerin de önemli bir katkısı olduğunu not etmek gereklidir. 2010 yılında Türkiye ile Çin arasındaki ticarette Dolar ve Euro gibi para birimlerinin aradan çıkartılarak işlemlerin Lira ve Yuan üzerinden yapılmasına yönelik mutabakat ve bu gelişmeyi takiben Türk bankaları ile Çin bankaları arasında işbirliği anlaşmalarının yapılması, ihracatçılara avantajlar sağlamıştır.⁴² Çin'de düzenlenen fuarlara katılan Türk üreticilere kamu tarafından sağlanan yüzde 70'lik katılım desteği de, ihracatı teşvik eden diğer bir unsurdur.⁴³ Bunların yanı sıra halen iki ülke arasında müzakere sürecinde olan vize kolaylaştırma anlaşması da, tamamlanıp yürürlüğe girdiğinde ekonomik aktiviteye ivme kazandıran bir etki yaratacaktır.

Çin'den Dış Yatırım Çekme Stratejileri

Türkiye'nin Çin'de iç pazarın gelişmesinden, tüketicinin artmasından faydalanarak bu ülkeye ihracatını arttırması mümkündür. Ancak ticaret açığının en azından kısa ve orta vadede kapatılması ihtimal dâhilinde değildir. Açığı kontrol etmek ve Çin'le yapılan ticaretin cari hesap üzerindeki olumsuz etkisini kısmen de olsa dengeleyebilmek için Çin'den Türkiye'ye daha fazla yatırım çekilmesi gereklidir. T.C. Ekonomi Bakanlığı'nın Çin Raporu'nda aşağıdaki ifadeler yer verilmektedir: "İki ülke arasında giderek artan dış ticaret açığının belirli ölçüde telafi edilmesi çalışmalarına da katkı sağlamak amacıyla, Çin'in Türkiye'ye yönelik olarak, yatırım, müteahhitlik hizmetleri, ulaştırma, turizm ve enerji sektörlerinde daha geniş açılımlar yapması beklenmektedir. Yatırım alanındaki iliş-

40. T.C. Ekonomi Bakanlığı , "Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu", Ankara.

41. Altay Atlı, "Questioning Turkey's China Trade," *Turkish Policy Quarterly*, c.2, no. 10 (2011).

42. "Paranın Değeri ve TL-Yuan İşbirliği", *China Today Türkiye*, Aralık 2010, s.18-19.

43. Rahime Baş Uçar, "Katılım Sizden Destek Devletten", *China Today Türkiye*, Haziran-Temmuz 2013, s. 12-18.

kilerimizin derinleştirilmesi, istikrarlı ve kalıcı işbirliğinin oluşturulması açısından önemli bir süreci oluşturmaktadır.”⁴⁴

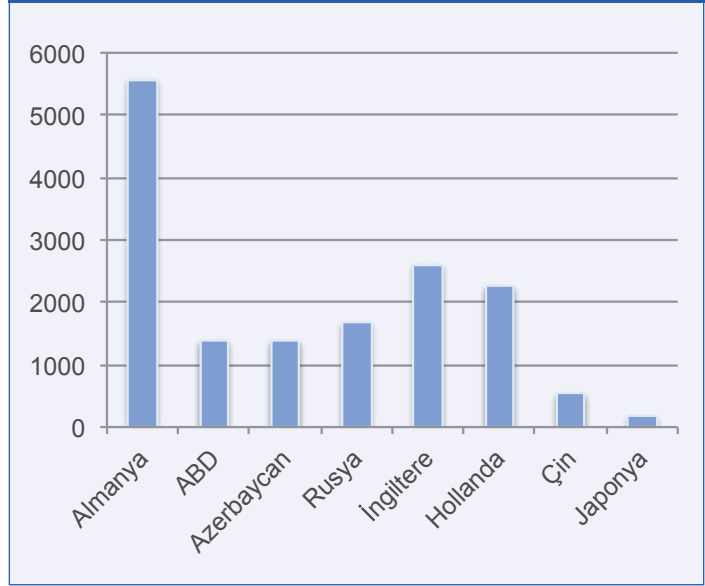
Türkiye’deki Çin Yatırımları

Çin halen ikili ticarete Türkiye’nin başlıca ortaklarından birisi olsa da; yatırım ilişkilerinde oldukça gerilerde kalmış durumdadır. T.C. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre 2013 itibariyle Türkiye’de yerleşik yabancı sermayeli firmaların sayısı 36,300’dür; bu firmalar arasında Çin sermayesine sahip olanların sayısı ise sadece 540’dır. Şekil 3’te de görüldüğü üzere, diğer sanayileşmiş ekonomilerin sermayeleri ile Türkiye’de kurulmuş çok daha fazla sayıda şirket vardır. Çin Ticaret Bakanlığı verilerine göre ise Türkiye’de toplam 406 milyon dolarlık Çin sermayesi vardır ve bu rakam Çin’in tüm dünyadaki yatırımları içerisinde oldukça küçük bir paya tekabül etmektedir. Ancak bu rakam doğrudan yabancı yatırım tanımına girmeyen büyük ölçekli proje, altyapı ve diğer taahhüt hizmetleriyle birlikte alındığında Çin’in Türkiye’deki ekonomik varlığının önemli bir seviyeye ulaştığı görülmektedir.

Çin’in Türkiye’deki girişimlerine örnek olarak Çinli firmaların üstlendikleri Ankara-İstanbul hızlı tren projesi; Çin’in önde gelen firmalarının Türkiye’deki altyapı çalışmaları; enerji ve madencilik alanlarında üstlenilen büyük çaplı projeler; ve otomotiv, mühendislik, elektrikli teçhizat, çeşitli makine, inşaat işleri, beyaz eşya, çelik, ilaç ve kimyasallar alanlarında Çin firmalarının çalışmaları gösterilebilir. Rakamlar henüz istenen seviyede olmasa bile, Çin tarafının Türkiye’de yatırım yapmaya, Türk tarafının da daha fazla Çin sermayesine ev sahipliği yapmaya istekli olduğu görülmektedir. Bu isteğin en somut işareti ise Devlet Başkanı Xi Jinping’in Şubat 2012’de Devlet Başkanı Yardımcısı sıfatıyla Türkiye’ye yapmış olduğu ziyarette taraflar

44. T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu”, Ankara.

ŞEKİL 3. 2013 İTİBARIYLA TÜRKİYE’DEKİ YABANCI SERMAYELİ ŞİRKET SAYILARI

arasında imzalanmış olan 28 anlaşmanın büyük çoğunluğunun ortak yatırım projelerine yönelik olması ve bu projelerini toplam değerinin 4,3 milyar doları bulmasıdır.

Yatırım konusunda öncelikli alanlar 8 Ekim 2010’da imzalanan ve 5 Mayıs 2012 tarih ve 28283 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İkili Ticari ve Ekonomik İşbirliğinin Geliştirilmesi ve Derinleştirilmesine İlişkin Çerçeve Anlaşması” ile belirlenmiştir. Buna göre demiryolları, elektrik, havaalanları, limanlar, yollar ve otoyollar, köprüler ile telekomünikasyonu içeren kamu hizmetleri ve altyapı inşaatı, tekstil, turizm, madencilik, enerji, metalürji, makine, ulaşım ekipmanları ile araç ve parçaları, elektronik, ekipman takımları ve hafif sanayi öncelikli yatırım alanlarıdır. Bu çerçevede Türkiye ile Çin arasında yeni projeler gündeme gelmeye devam etmektedir. Mayıs 2014’te T.C. Enerji Bakanı Taner Yıldız’ın Afşin-Elbistan’daki kömür havzasının kullanımı ve termik santral yapımını da içeren, toplam yatırım tutarı 10 ila 12 milyar dolar arasında olacak yatırım için Çin ile görü-

Türkiye ile Çin arasındaki yatırım bağlantıları vasıtasıyla kurulacak olan uzun vadeli ilişkiler, tarafların birbirlerini, kültürlerini, iş yapma şekillerini daha iyi anlamalarına yardımcı olacak.

şüldüğünü açıklaması, Çin’le yatırım ilişkilerinin genişleyeceğini göstermektedir.⁴⁵

Türkiye, Çin’den gelecek yatırımların “emek yoğun sektörlerden ziyade, Türkiye’de istihdam ve katma değer yaratan, teknoloji transferi sağlayan ve Türkiye’nin üretim sürecine katkıda bulunan sektörlerde yoğunlaşmasını ve bu alanlarda önde gelen Çin firmalarının Türkiye’de faaliyet göstermesini” tercih etmektedir.⁴⁶ Uygun şartlar altında Çin yatırımlarının Türkiye açısından sermaye girişinin ve cari açığın azaltılmasına katkılarının ötesinde getirileri söz konusu olabilir. Çin, sürdürmekte olduğu ekonomik dönüşüm sürecinde dış yatırımlara ağırlık vermekte ve bu yatırımlar giderek daha fazla yüksek teknoloji ve yüksek katma değer içeren formatlarda gerçekleştirilmektedir. Türkiye, beklediği gibi Çin yatırımlarından teknolojik anlamda giderek artan oranda teknoloji transferi faydası sağlayabilir. Bunun yanında Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinde bugüne kadar tarafların birbirlerini yeterince tanımayışlarının önemli bir engel teşkil ettiği düşünülecek olursa, yatırım bağlantıları vasıtasıyla kurulacak olan uzun vadeli ilişkiler, tarafların birbirlerini, kültürlerini, iş yapma şekillerini daha iyi anlamalarına yardımcı olacaktır.

Yatırımların bu olumlu etkileri, şu anda kısıtlı bir düzeyde olsa bile, Türkiye’de faal olan

45. “Bakan Yıldız: Afşin-Elbistan için Çin ile görüşüyoruz”, *Hürriyet*, 5 Mayıs 2014.

46. T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu”, Ankara.

Çin firmalarının deneyimleri üzerinden görülmeye başlanmıştır. Bu duruma örnek olarak Huawei firması, 2002’den bu yana Türkiye’nin telekomünikasyon sektöründe faal durumdadır. Sabit hat ve GSM operatörlerine altyapı hizmeti veren firma, ülkeye getirdiği teknolojilerin yanında Türkiye’de 50 milyon dolarlık bir yatırımla açtığı ve her yıl 20 milyon dolarlık ek yatırım yaptığı araştırma geliştirme merkezinde yeni teknolojilerin geliştirilmesine aracı olmaktadır.⁴⁷ Diğer bir örnek olan Çin Makine Mühendislik Şirketi (CMEC), 1984’ten beri Türkiye’de faaldir ve termik santraller ile kömür madenleri inşa etmektedir. Bu firma, Zonguldak’tan Şırnak’a kadar Türkiye’nin birçok yerinde yüzlerce Çinli işçi çalıştırmaktadır. Bu işçi hareketliliği de Türk ve Çin toplumları arasında bir yakınlaşma ve muhatabını daha iyi tanıma imkânı sağlayarak ekonomik ilişkilerin gelişmesini desteklemektedir.⁴⁸

Çin’den gelen işçilerin istihdamdaki açıkları kapatmak ve rekabeti artırmak suretiyle ekonomik anlamda olumlu bir etki yarattıklarını söylenebilir. Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası’nın şehirde kamu işletmelerine ek olarak faaliyet gösteren 27 özel madencilik şirketinde madenci açığı olduğu ve yasaların izin vermesi durumunda 2,500 kişilik bu açığı Çinli işçilerle gidermek istedikleri yönündeki açıklaması, Çin’den gelecek işgücüne talep olduğunu ortaya koymuştur. Çin firmalarının proje üstlendiği ve bir dönem binin

47. Sevgi Demirkale, “Türk Şirketiyle Ortaklık İstiyor”, *Dünya*, 15 Ağustos 2013.

48. Bu anlamda karşılıklı olarak artan turizm ilişkilerinin de bir katkı sağladığını, ekonomik getirinin yanı sıra toplumların birbirlerini daha iyi tanımasını açısından faydalı olduğunu belirtmek gerekir. 2013 yılında Türkiye’yi yaklaşık 140 bin Çinli turist ziyaret etmiştir. Son yıllarda turist sayısında ciddi bir artış vardır. THY’nin Pekin, Şanghay, Guangzhou ve Hong Kong Özel İdari Bölgesi’ne haftada toplam 23 uçuş gerçekleştiriyor olması, turist sayısının artmasında önemli bir etkidir. Bunun yanında 2012 yılının Türkiye’de “Çin Yılı”; 2013’ün ise Çin’de “Türk Yılı” olarak kutlanması ve bu kapsamda etkinlikler düzenlenmesi turist sayısını arttırmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Çin pazarı için ayırdığı bütçeyi arttırması ve 2013 yılında Çin’de Türkiye’nin tanıtımı için 1,7 milyon dolarlık bir bütçe kullanması da, turizm ilişkilerinin güçlenmesini sağlayan faktörler arasındadır.

üzerinde Çinli işçiye ev sahipliği yapan Zonguldak'ın Çatalağzı Beldesi'nin Belediye Başkanı Mehmet Alim'in sözleri ise Çin'in düşük maliyet avantajının rekabet açısından etkisini açıklar niteliktedir: "Santralı şu fiyata yaparım, ama işçi çalıştırırken de Türkiye'den değil Çin'den getiririm diyor. O şekilde ucuz iş gücüyle beraber santralı yapıyorlar. Burada Türk çocuklarına çok şey düşüyor, çok çalışacaklar TV'yi daha az seyredecekler, teknoloji üreteceğiz."⁴⁹

Çin'deki Türk Yatırımları

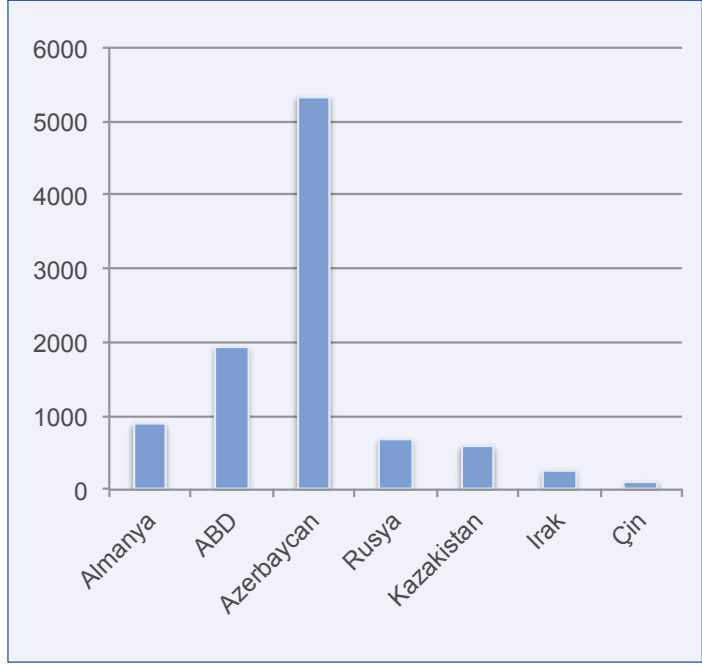
Bu noktada bir parantez açıp, Çin'deki Türk yatırımlarına da değinmek gereklidir. Çin'e giden sermayenin Türkiye için makroekonomik anlamda dikkate değer bir fayda sağladığını söylemek zordur; ancak bu yatırımlar Türkiye'nin özel sektörünün küresel açılımı açısından önem taşımaktadır. Hazine Müsteşarlığı verilerine göre 2013 yılı sonu itibarıyla Çin'deki Türk sermaye stoku 111,4 milyon dolar seviyesindedir. Bu rakam, Türk firmalarının Çin'de yatırıma dönüştürülen kazançlarını ve üçüncü ülkeler üzerinden yapılan sermaye ihraçlarını içermediği için Çin'deki toplam Türk yatırım miktarını tam olarak ifade etmese de, mevcut durum hakkında bir fikir vermektedir. Çin'deki Türk yatırımları büyük ölçüde hafif sanayi ürünleri, kord bezi, çelik, değerli madenler, plastik, inşaat, gıda ve tekstil alanında yoğunlaşmaktadırlar. DEİK bünyesindeki "Türk-Çin İş Konseyi"nin kayıtlarına göre Çin'de faal olan Türk firmalarının arasında Çimtaş, Demirdöküm, Fabeks Dış Ticaret, Arçelik-Beko, Ünsa Ambalaj, Şişecam, Zorlu Tekstil, Garanti Bankası, İş Bankası, Sabancı Holding-KordSA ve Fiba Holding-Türkmall yer almaktadır.⁵⁰

Çin, küresel ekonomiye yönelik açılımlarına son yıllarda yeni bir boyut kazandırmıştır. Diğer ülkelere sadece ihraç ürünleriyle değil, yatırımlarıyla gitmekte ve bu yatırımlar ev sahibi

49. "Çatalağzı'nda 10 Kişiden Biri Çinli", *ntvmsnbc.com*, 22 Aralık 2010.

50. "Türk İşadamlarının Çin Çıkarması", *Hürriyet*, 31 Mayıs 2012.

ŞEKİL 4. TÜRKİYE'NİN 2013 İTİBARIYLA BAŞLICA ÜLKELERDE YATIRIM STOKU

ülkelere birçok açıdan getiri sağlamaktadır. Şüphesiz ki, Çin ile ekonomik alanda işbirliği her zaman için sorunsuz ve ihtilafsız bir süreç değildir. Ancak değişmekte olan Çin ekonomisi, Türkiye için eski dönemlere göre çok daha büyük bir işbirliği potansiyeli sunmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin sırtını Batı'ya, ABD ve AB gibi geleneksel ekonomik partnerlerine sırtını dönerek tamamen Çin'e yönelmesi anlamına gelmemekte; aksine Çin'in diğer ülkelere ek olarak ciddi bir seçenek olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. 2013 yılının Eylül ayında gündeme gelen Türkiye'nin füze savunma sistemi tedariki için ABD'li ve Avrupalı firmaların ürünleri yerine Çin'den bir firmanın teklifini değerlendirmeye alması bu bağlamdaki kazanımlara güzel bir örnek oluşturmaktadır. Çin firmasının 3,4 milyar dolarlık teklif verdiği ihalede, ABD'li firma ile Fransa-İtalya ortaklığı 4 milyar doların altına inmemişlerdir. Çin, uygun fiyatın yanı sıra, Batılı firmaların yanaşmadığı ortak üretim ve teknoloji transferi konusunda da garanti verince; görüşmeler bu ülke şirketiyle başlatılmıştı.

Bu çalışmanın hazırlandığı Mayıs 2014 itibarıyla Türk tarafı ile Çinli firma arasında değerlendirme sürecinde sona gelmiş, ancak diğer ülkelere de tekliflerini gözden geçirmeleri için ek süre verilmiş durumdaydı. Eğer şartlarda bir değişiklik olmazsa, uzun menzilli füzelerin üretimi Türkiye-Çin ortaklığında Ankara'da yapılacaktır. Roketsan, Aselsan ve Ayesaş firmaları üretimde yer alacak ve Türk mühendisleri tarafından tasarımı yapılacak olan "Yüksek İrtifa Gelişmiş Hava ve Füze Savunma Sistemi"nin üretiminde Çin teknik destek sağlayacaktır.⁵¹ Bu örnek, özellikle teknoloji transferi bağlamında diğer ülkelerin sunmadıkları veya sunamadıkları bazı koşulları Çin'in sunabileceğini ve Çin ile ortak çalışmanın ek getirileri olabileceğini göstermektedir.

SONUÇ

Dünyanın hacim açısından en büyük ikinci ekonomisi olan Çin, son yıllarda köklü bir yapısal değişim sürecine girmiştir. Bugüne değin Çin'e çift haneli büyüme getiren ihracat, yatırım ve yüksek tasarruf oranlarına dayalı büyüme modeli sürdürülebilirliğini yitirmektedir. Çin, giderek iç tüketime ve yüksek katma değerli, teknoloji içerikli üretime yönelik bir modele doğru ekonomisini yeniden yapılandırmaktadır. Bu durum, Çin'in küresel ekonomi içerisindeki konumlanmasını da orta ve uzun vadede etkileyecektir. Çin'in ihracatının hız keserek içerik olarak daha sofistike, teknoloji ve sermaye yoğun ürünlere yönelmesi; ithalatın ise içeride artan talebe ve büyüyen iç pazara karşılık verecek şekilde artması muhtemeldir. Bununla birlikte, Çin dünyanın farklı bölgelerinde doğrudan yatırımlarını artırarak, küresel ekonominin başlıca yatırımcılarından birisi haline gelmiştir.

Çin'in makroekonomik perspektifindeki bu değişim, küresel ekonominin tüm aktörlerini

olduğu gibi ülkemizi de yakından ilgilendirmektedir. Türkiye'nin Çin ile ekonomik ilişkilerinde halen en belirgin unsur, giderek artan ticaret açığıdır. Türkiye'nin büyüyen ve değişen Çin karşısında yapması gereken, bir yandan ihracatı planlı ve stratejik bir şekilde arttırıp ithalatı disiplin olarak açığı kontrollü bir şekilde sürdürmek; diğer yandan Çin'den daha fazla yatırım çekerek açığı dengeleyici bir sermaye girişi sağlamaktır. Ayrıca bu yatırımlar vasıtasıyla teknoloji alanında yeni işbirlikleri gerçekleştirmek ve toplumlar arasında bir karşılıklı farkındalık oluşturarak önyargıların yerini bilgiye, deneyime ve doğru algılamalara bırakması temin edilmelidir. Bu şekilde Türkiye, ABD ve AB gibi köklü ilişkilere sahip olduğu küresel aktörlerin yanında bu ülkelerle olan ilişkileri tamamlayıcı olacak güçlü bir ekonomik partnere sahip olabilecek ve BRICS ülkeleri ile de uzun vadede ilişkilerini geliştirebilecektir. Uzun yıllar boyunca Çin ile ekonomik ilişkilerine daha kısa vadeli ve ticaret odaklı bakan Türkiye, son yıllarda Çin'e karşı daha uzun vadeli ve sürdürülebilir bir ilişkiyi hedefleyen bir yaklaşım sergilemektedir. Başlamış olan bu sürecin başarıyla devam ettirilmesi ve amacına ulaşması için hükümet, bürokrasi ve iş çevreleri başta olmak üzere tüm paydaşların ortak amaca yönelik olarak koordinasyon içerisinde hareket edecekleri kurumsal yapılar oluşturulmalıdır.

Çokça nakledilen ve gülümseten bir anekdot olarak, 1982 yılında Çin'i ziyaret eden dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren, nüfusun büyüklüğü karşısında "Her Çinliye bir portakal satsak zengin oluruz" demiştir. Aradan geçen otuz yıldan uzun zaman zarfında gerek Türkiye'de gerekse Çin'de büyük değişiklikler ve radikal dönüşümler olduğu açıktır. Türkiye, 1990'lı yılları büyük ölçüde heba ettikten sonra Çin'i yapıcı bir şekilde ele almak için 2000'li yıllarda önemli adımlar atmaya başlamıştır. Bugün Türkiye, Çin ile büyük çaplı ortak projeler için masaya oturmakta; savunma sanayinden madencilığe; telekomünikasyondan hızlı tren taşımacılığına kadar

51. "Ankara'dan Çin Füzeleri için Yeni Karar", *Sabah*, 1 Mayıs 2014.

birçok farklı alanda etkin işbirliği yapmaktadır. Geldiđimiz çağda küresel ekonominin başat aktörlerinden birisi haline gelen Çin ile bu şekilde yapıcı, üretken ve uzun vadeli ilişkiler kurmak, bir tercih ya da lüks değil, küresel bir aktör ola-

bilmenin olmazsa olmaz şartıdır. Türkiye'nin bu doğrultuda daha kat etmesi gereken oldukça uzun bir yol olsa da; doğru yönde ilk adımların atılmış olması ve güçlü bir siyasi iradenin daha sistematik ilişkileri destekliyor olması oldukça sevindiricidir.

Son yıllarda dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelen ve giderek yüksek teknolojili ve katma değerli üretim alanlarına yoğunlaşan Çin Halk Cumhuriyeti ile yeni diplomatik ve ekonomik ilişkiler geliştirme iradesi taşıyan Türkiye arasındaki ilişkiler hızla yoğunlaşmaktadır. Dünya ekonomisinin başlıca büyüme motoru olarak görülen ve hem önde gelen bir üretici, hem de genişleyen bir pazar kimliğiyle küresel yönetim platformlarında ağırlığını arttıran Çin ile proaktif dış politikası ve ekonomik açılımları ile bölgesel bir çekim merkezi olarak dikkat çeken Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin her yönüyle detaylı olarak ele alınması büyük önem taşımaktadır. Zira özellikle büyük çaplı kamu altyapı ve enerji yatırımları üzerinden Çin'in Türkiye'deki ekonomik mevcudiyeti hızla güçlenmekte; karşılıklı ticarete Türkiye'nin verdiği açığın yönetilebilmesi için yeni stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir.

SETA İstanbul'dan Doç. Dr. Sadık Ünay ve Boğaziçi Üniversitesi Asya Araştırmaları Merkezi'nden Dr. Altay Atlı tarafından kaleme alınan "Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri" başlıklı analiz; başta karşılıklı ticaret dengesi, doğrudan dış yatırımlar, teknoloji transferi gibi kritik konular olmak üzere pek çok açıdan Türkiye-Çin ilişkilerini masaya yatırmaktadır.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org